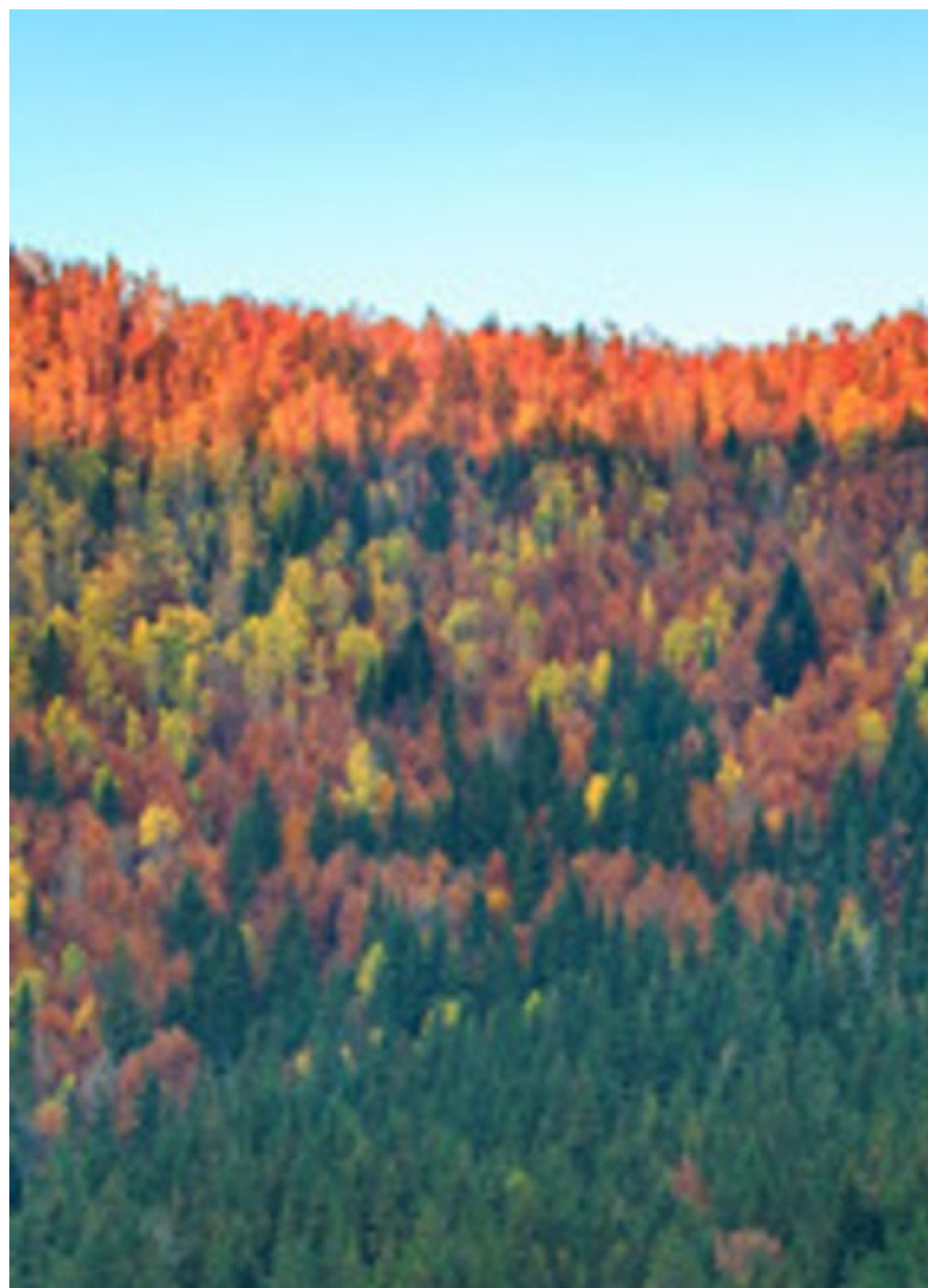

Alecu Russo

Cugetări

Editura Bestseller

Imagine: BrAt82/Shutterstock.com

bestseller

Carte electronică publicată cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni.

Partea întâi

I

Oamenii care au ieşit la rând astăzi, literaţi, oameni politici, artişti şi alţii, în ţara Moldovei, sunt acei tineri care cu vro douăzecide ani mai înainte era cunoscuţi sub nume de nemţi, sau capetestropşite, şi cu denumirea de franţuzi, introdusă mai târziu. Nici olimbă în lume nu are un cuvânt destul de puternic, ca să exprimedispreţuitoarea semnificare a numelui de franţuz, cu care uniibătrâni din Moldova porecliseră tinerii de pe la 1835, oamenii deastăzi.
Acei bătrâni, ce se născuseră în giubele şi caftane, încet câte încet au părăsit lumea, şi câmpul a rămas nemţilor şi franţuzilor.
Curioasă nălucire omenească!... Deşi un pătrar de veac aproape a trecut de atuncea, totuşi urmăm a ne chema tineri, şi ni se parecă suntem copilaşii cu plete lungi de pe la 1835; tot ne îngâmfămcu denumirea de bonjurişti, poreclă iscodită la 1848. Dar vai detinerimea aceasta şi de tinereţile

acelei tinerimi! Franţuzii şi nemţii de la 1835, bonjuriştii de la 1848 sunt albi, suri, şi cei mai mulţi învârsta celor ce erau bătrâni pe când am răsărit noi.
Oamenii de astăzi uită că nu am avut tinereţe! În ziua răsăririi lor, pe la 1835, cel mai tânăr din ei era mai bătrân încă decât celmai bătrân din bătrâni, fie cel bătrân din vremea celor întâi nemţi!...şi de la 1835 până la 1855, adică într-un curs de 20 de ani, maimult a trăit Moldova decât în cele de pe urmă două veacuri. Viaţapărinţilor a trecut lină ca un râu ce curge prin livezi şi grădini şi sepierde fără vuiet în Siret. Pe cât erau ei departe şi străini de voiniciice dorm la Valea Albă, pe atâta ne-am născut şi noi străini şi departe de dânşii. Întâmplările lumii de primprejur mureau la graniţaţării; vălmăşagul veacului îi găsea şi-i lăsa liniştiţi...
Ei au deschis ochii într-un leagăn moale de obiceiuri orientale; noi am răsărit în larma ideilor nouă; ochii şi gândul părinţilor seîndreptau la Răsărit, ai noştri ochi stau ţntiţi spre Apus!
Este o vorbă ţărănească: Săracu Ştefan-vodă, unde-i să vadă!... Îmi închipuiesc câteodată că a ieşit din mormânt un urmaş, unvornic de la Ţara de Sus, un bioer de Orhei, un hatman adevărat,un căpitan de târg, sau măcar cel mai ascuns postelnic din Adunarea ţării, care a iscălit dezrobirea vecinilor la 1772, în biserica Treilerarhilor. Oare hatmanul acela ar putea să-şi cunoască urmaşii înmoldovenii de astăzi? Hainele, năravurile, pământul au luat prefacere, până şi limba, până şi numele! Ştefan-vodă s-ar crede în altăţară. Pentru odihna sufletului său n-aş dori să mai vie Ştefan-vodă,chiar şi de ar fi cu putinţă. Ce ar face el pe un pământ unde n-a mairămas urme de umbra lui măcar?... Vorba lui nu mai este limbajulnostru... Strănepoţii Urecheştilor, Dragomireştilor, Movileştilor i-arzice în versuri,

în ode şi în proză: Eroule ilustru! trompeta gloriei tale penetră animile bravilor romani de admirăciune grandioasă şi neindefinisabilă pentru meritul neîninvincibilităciunei tale!!...” – Iacare lucruri frumoase, deşi neinteligibile pentru dânsul, Ştefan-vodă,bietul! ar holba ochii lui cei înfricoşători... şi s-ar culca iarăşi înmormânt... Mi-e teamă că în ziua de pe urmă, când trâmbița cereascăne va chema la judecata cea mare, nu ne vom putea înțelege custrămoşii noştri, nici în limbă, nici în idei.
Unde-i Ştefan-vodă să ne audă!Să spun drept, risipirea cea iute a trecutului mă pătrunde de jale!... lupta dogmelor nouă a năruit risipă peste risipă în societatea moldovenească aşa de grabnic şi de temeinic, că ni se parecă nu au putut fi alte lucruri şi alte obiceiuri decât aceste de astăzi.Jalea mea nu este însă că au trecut, dar că au trecut fără a-şi lăsatestamentul; repejunea cu care s-a stins trecutul dintre noi estejudecata cea mai înfricoşată a acelui trecut! Ce este vrednic de trăitnu moare!... Unde sunt faptele de la 1772 până la 1835, care vorrămânea drept fală şi folos în cronicile țării?... Unde sunt numele neuitate de popor?... Trecutul e mort şi de tot mort! Dar mai înaintede a arunca țărâna vecinică pe sicriul lui, să-l mai privim puțin...Nu se întâmplă adeseori într-o casă un mort pe care în viața lui nu-liubeau casnicii?... Copiii, însă, rudele, vecinii se strâng, privescîncă o dată la el, îşi aduc aminte de bunele răposatului şi îl petrecla groapă cu un frumos şi creştinesc: „Dumnezeu să-l ierte”.
Să zicem şi noi, Dumnezeu să ierte trecutul! Însă, ca vecinii şi rudele, să luăm aminte ce a avut bun răposatul.
Suntem de ieri; putem încă să ne amintim câteva din obiceiurile copilăriei noastre, obiceiuri ce nu vor trece la copiii noştri...Adevărat, avem inimă moldovenească, dar am

fost copii în doi peri:ne-am născut în Moldova bătrână, am supt străinătatea; deşi capulne este de neamţ sau de franţuz, avem o datorie firească de a arunca câteva flori pe mormântul trecutului. Va veni vremea, dacă n-aşi sosit, în care şi noi, tinerii de pe la 1835, tinerii şi bonjuriştii suride astăzi vom fi chemaţi bătrâni; vom fi judecaţi, nu după ceea ceam făcut, dar după ceea ce minţile strechiate vor socoti că a trebuitsă facem; vom fi osândiţi nu după greutatea luptei şi a vremii deatuncea, ci după patima partidelor şi după placul opiniei mulţimii.Umbra trecutului, ce întunecă când şi când o parte din viaţa noastrăzilnică, se împrăştie. Moldova veche mi se înfăţişează ca o păduredeasă şi mare, unde toporul a tăiat iute în dreapta şi în stânga,fără a fi încăput vremea de a curăţi locul. Plugul, adică civilizaţia,stârpeşte pe fiecare zi rădăcinile şi preface codrul în curătură,curătura – în lan frumos, iar lanul – în câmpii roditoare... Laziua judecăţii, noi ne vom măguli că am fost toporaşii muncăi, iarstrămoşii noştri, cu ce să se mângâie, sărmanii! Florile care aş vreasă arunc, le-aş culege nu numai în viaţa politică a trecutului, darîn cele multe obiceiuri casnice din care unele ne-au legănat în faşă,şi de care părinţii noştri se rezemau în ziua luptei!... Multe din eleau rămas, dar, sărmanele! ruşinoase şi ascunse.

Franţuzii zic că oamenii cei mari nu au nici părinţi, nici urmaşi!... Poate am putea să zicem şi noi ca dânşii, deşi nu suntem mari. Nimica nu mai leagă Moldova de astăzi cu trecutul, şi, fărătrecut, societăţile sunt şchioape. Naţiile care au pierdut şirul obiceiurilor părinteşti sunt naţii fără rădăcină, nestatornice sau, cumse zice vorba cea proastă, nici turc, nici moldovan; limba lor şiliteratura nu au temelie, şi naţionalitatea atunci este numai oînchipuire politică.

Obiceiurile părinteşti au părăsit clasele cultivate; aceste

clase s-au depărtat de fizionomia poporală precât s-au depărtat detradițiile boiereşti... Să nu ne înşelăm: în Moldova, astăzi, existăcinuri, dar boieri nu mai sunt!... avem proprietari, amploiați, bogați, speculanți, poeți, avocați, profesori, alegători, oameni mai bine saumai rău crescuți... Cine şi-ar mai zice astăzi om de casa cuiva?Credințele, vorba erau una la boier şi la plugar; acea legătură s-aîntrerupt! o prăpastie adâncă desparte astăzi omul nou, poreclitboier, de popor, şi prăpastia aceea se cheamă ştiința. Pe cât boierulcreşte în idei şi în învățătură, pe atâta poporul rămâne în urmă. Învremea trecută, boierul vorbea, trăia cu țăranul, precum ar fi vorbitcu alt al său necăftănit; se înțelegeau amândoi în limbă şi în idei;astăzi îl înțelegem cu inima numai, şi trebuie să învățăm limba lui.El nu mai este pentru noi decât un capital sau o studie morală saupitorească. Părinții nu cunoşteau studia pitorească... Avem dar odatorie sfântă, firească şi națională a culege odoarele vieții părinteşti.Nenorocirea literaturii, pedantă în condei, pedantă în forme, pedantă în idei, care îneacă şi omoară în țările româneşti dezvoltareaspiritului şi a închipuirii, vine din pricina neştiinței limbii şi atradițiilor părinteşti; literatura aceasta nu are rădăcină, nici dăroadă.
Când Dragoşii şi Răduleştii literaturii au descălecat pe țărmurile române, nu au întins urechile să audă de unde bate vântul, celimbă vorbeau şi ce vorbe spuneau românii; nu au auzit răsunândcimpoiul prin văi; nu au ascultat nici jalea, nici bucuria cântecelor; nu au apipăit inima lăutei... Rădeştii şi Drăgoşeştii, fugari de laTurnul Babilonului, vorbeau latineşte, unii italieneşte, alții nu ştiaunici o limbă, alții galiceşte... cum puteau ei să înțeleagă româneasca,adică: o limbă plămădită două mii de ani în lacrimi, în sânge încăutătura stelelor şi a naturii? În loc de a

zidi o literatură cu materialul nației, ne-au adus haosul păcătos al poeților, al învățaților, altehnologiştilor, al gramaticilor imperiului răsăritean, care alergauviața lor întreagă după un cuvânt nou, o regulă ingenioasă, o logogrifă; şi ne-au prefăcut pe noi, românii ardeleni, moldoveni şibucureşteni, în Trisotinii şi Vadiuşii veacului al XIX-lea.

Dumnezeu îşi va face milă cu noi şi va trimite vreun Champollion ca să tălmăcească urmaşilor noştri operele şi limbile ce ne-au adus Drăgoşeştii şi Rădeştii aceştia.

Dacă este ca neamul român să aibă şi el o limbă şi o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților şi se va îndrepta la izvoruladevărat: la tradițiile şi obiceiurile pământului, unde stau ascunseîncă şi formele, şi stilul; şi de aş fi poet, aş culege mitologia română,care-i frumoasă ca şi aceea latină sau greacă; de aş fi istoric, aşstrăbate prin toate bordeiele, să descopăr o amintire sau o ruginăde armă; de aş fi gramatic, aş călători pe toate malurile româneştişi aş culege limba.

Am ajuns departe-departe şi nu prea departe, cum zice cântecul. Suntem în minutul vajnic unde trebuie să facem chipul trecutului...

Câți (va) ani să mai treacă, şi hainele, limba, obiceiurile societății vechi de ieri se vor cufunda. Cum vom fabrica atunce drama sauelegia trecutului? Cu ce vom tălmăci istoria dacă nu cunoaştemsufletul mortului?... Ce va putea fi propăşirea dacă nu vom şti deunde a pornit? Ce mângâiere putem simți noi, ostaşii propăşirii,dacă nu ştim mărirea luptei?... Ce soi de părinți vom fi dacă lepădămtoată moştenirea părintească?...

Cântecele mancelor, stahiile nopților, poveştile chelarului, prieteşugul țigănaşilor, ocara şi zaharul jupânesei,

greceascadascălului şi câte alte obiceiuri şi credințe, care s-au dus şi n-ormai veni, sunt legate c-o viață politică şi morală obştească, istoriafilozofică a vremilor trecute şi introducția vremii nouă.

II

Când îşi aruncă cineva ochii pe ceea ce se cheamă literatura română, puține şi rari producții pot a-i opri cu plăcere; puțineîndestulează mintea şi inima: cele multe sunt copilării, cercări fărăformă, a cărora preț stă numai în costul tipografiei şi în încredereace au autorii lor că nu se pot găsi lucruri mai frumoase pe lume.Pentru a înțelege pe alții, trebuie gramaticile şi lexicoanele a feliuritelor limbi neolatine de astăzi, sau de nu, eşti silit a ghici, cacimiliturile dlui R., înțelesul cuvintelor schimosite de sistemele geniilor noi.

Când mă aştept la vreo idee nouă, lămurită, izvorâtă din mintea română şi scoasă la lumină în limba română, îmi aduc aminte că ideea aceea am citit-o în autori francezi sau nemți, cu deosebireaînsă că aceştia o exprimaseră lină, frumoasă, fără silă, şi ai noştri oprefac în logogrif. Unul preface toată limba în iune, altul în ție, altul în iu, altul în înt... de nu ştii cum să te întorci între acestepatru puncturi

cardinale ale gramaticilor.
Nu mai este iertat românilor a grăi româneşte, sub osândă de ignoranță; o mare parte din acei ce se încerc a scrie şi-au dat cuvântula schimosi ce este, şi mulți vroiesc a face o limbă nouă: cei procopsiți,sub cuvânt că sunt procopsiți şi au idei, cei neînvățați pentru cădoresc să pară învățați; nici unul nu gândeşte că limbile se fac prin vreme, prin scrieri bune, după rândul şi spiritul naționalităților!Adevărat, nevoile nouă cer mijloace nouă, şi ideile nouă au trebuințăde cuvinte nouă, dar nevoia trebuie să le deie la iveală, să le creezeşi să le împământenească. Să fim siguri că unde ne-a trebui uncuvânt, nevoia îl va iscodi, nu după sistema cutăruia sau a cutăruia,dar după logica limbii, pe care nu o fac nici învățații, nici lexicoanele.
În veacul al XVI-lea, când Europa era la punctul unde suntem noi de vreo douăzeci de ani, la renaşterea ştiințelor şi-a artelor,pedantismul amenința limbile de o soartă ce are multă asemănarecu soarta limbii noastre. Latinismul îneca spiritele; neologismulținea loc de talent; iscodirea de cuvinte era geniul! Cu cât o carteera plină de sisteme, cu cât era mai neînțeleasă, cu atâta se păreamai frumoasă şi mai sublimă! Pedanții se felicitau unii pe alții... eraepoca lor!! Pe acea vreme trăia Rabelais, un om care ştia latineşte,dar vorbea curat franțuzeşte; cum s-ar zice astăzi la noi, un om cear şti franțuzeşte, dar ar vorbi, cu toate acestea, româneşte. AcestRabelais râdea de pedanți, care despoia mereu latineasca vrând aschimosi franțuzeasca. De s-ar ivi pe țărmurile Dunării un Rabelais, nu s-ar ruşina să zică şi de noi că despoiem franțuzeasca, casă schimosim româneasca.
Nu este din cale-afară a înmâna autorii ardelo-româno-moldoveni la limba franceză din veacul al XVI-lea; mulți din dlor vorsocoti că-i o furătură sau o împrumutare din

sistemele şi scrierilevestite de astăzi; de pildă:
— Mon ami, d'ond viens-tu a ceste heure?L'escholier lui repondit: De l'alme, inclyte et cčlčbre accademie que l'on vocite Lutčce.
– Qu'est-ce ŕ dire? dit Pantagruel ŕ un de ses gents.
– C'est, – repondit-il, – de Paris.
– Tu viens donc de Paris? – dict-il. – Et ŕ quoi passez vous le temps, vous aultres, messieurs estudiants au dict Paris?
Repondit l'escholier: – Nous transfretons a sequane au dilucule et crépuscule; nous déamboulons par les compites et quadriviés de l'urbe; nous despumons la verbocination latiale, et, comme verisimilesamorabonds, captons, la bénévolence de l'omnijuge, omniforme omnigčne sčxe féminin.”
Au trebuit limbii franceze două veacuri pentru a se descurca de barbarismul pedantismului! I-au trebuit un şir de oameni ca Rabelais, Pascal şi autorii al XVII-lea şi al XVIII--lea veac, pentru a securăți de latinism şi de italienism, şi a se pune pe calea ei.
Ce este literatura de nu chiar expresia vieții unei nații? Înrâurirea literaturilor, ca să fie dreaptă şi legiuită, trebuie să iasă din gradulcivilizației, din aplecarea națională, din înrâurirea stării morale,sociale şi politice; toate aceste elemente trebuie să se înşire delaolaltă. Când un popor moare, puterea literaturii lui este moartă;rămâne numai o rezervă de idei, care nu sunt ale nici unui poporîndeosebi, ci ale omenirii întregi, fără deosebire de timpuri; iar forma veche întrebuințată la lucrul nou nu-i alta decât o jucărie. Cineîntrebuințează forma literaturilor vechi învie poporul acel mort cugândul şi cu năravurile lui, căci literatura nu poate fi decât hainaunei ființe.
Dar ce este pentru națiile ce se rătăcesc în întreitul

pedantism al formei, al cuvintelor şi al momiţăriei străinilor? De mirare este că românii au început cu pedantismul, când pilda naţiilor putea să le fie de învăţătură. Italienii, spaniolii, franţuzii s-audezbătut veacuri întregi în faşele pedantismului de tot felul, pânăce, în sfârşit, şi-au luat de seamă că al XIX-lea veac după Hristos nuseamănă cu al XIX-lea veac înainte de Hristos; că credinţele au luatprefacere şi întindere, că amestecarea noroadelor a amestecat ideileşi a alcătuit odată cu noi naţii şi limbi noi, după întâmplările noiale omenirii. Veacul al XVI-lea, zis al Renaşterii, nu-i alta decâtreacţia lumii în limbi, ştiinţe şi credinţe, şi răscoala spirituluipopoarelor în contra pedantismului. Ce ni s-ar părea oare să întâlnim
Pedantismul are multe ramuri, dar nici unul nu-i mai aprig ca pedantismul cuvintelor, pentru că-i cel mai uşor... Cuvântul e bogăţiacelor săraci, fără de învăţătură. Iată câteva rânduri dintr-o broşurăfranţuzească scrisă de un român vestit, după o tălmăcire şi ocomparaţie a două limbi, în chipul următor: italieneşte româneşteCampidoglio Capitoliu Nazione Naţio Razione Raţio
Urmează broşura astfel: „Quelques citations mettront ŕ mčme de comparer et d' apprécier les ressources de la langue roumaine”; de pildă: Italieneşte Chiama gli abitator' delle ombre eternell rauco suon della tartarea tromba! Româneşte Cheamă locuitorii eternelor umbreRaucul sunet tartareei trombe!
Altă pildă: „Lorsque du créateur la parole fécondeDans une heure fatale eut enfanté le mondeDes germes du chaos...” (Lamartine – Le Désespoir)
Româneşte Când vorba mundiferă c-o ură creatoareA zis să fie lumea într-o fatală oareDin germenii lui Haos... (Eliad – traducţie)

”En faisant une inversion littérale de la traduction roumaine, nous laissons M-r de la Lamartine juger la quelle de ces deux languesétait la plus capable d'exprimer sa pensée, lorsqu'il entonna le chantdu Désespoir...” etc. (sic!).
Cred că cea mai înțeleaptă limbă este limba care ajută pe om a-şi tălmăci gândul într-un chip ca toți ascultătorii să-l poată înțelege.Nu ştiu dacă dl Lamartine s-a pătruns de frumusețea tălmăcirii,dar mulți din noi, care suntem români, mărturisim în cuget curat şiîn frica lui Dumnezeu, că nu înțelegem nimica. Autorul limbilortranscrise aice este autorul şi născocitorul unei limbi scoasă la lumină din germenii lui Haos, întemeiată pe o gramatică în io şi unlexicon de asemene... Alte nații au lexicoane ca arhive a limbilor;nouă, românilor, ne trebuie lexicon ca să putem înțelege ce setipăreşte în româneşte, şi când zic lexicon mă înşel: avem limba,gramatica, operele şi lexiconul dlui E.; avem limba, gramatica, operele şi lexiconul dlui L.; avem gramatica şi limba dlui B.; avem gramatica şi operele dlui S. şi alte multe limbi, toate sprijinite pe gramatici, opere şi lexicoane...
Rătăcirea dlui Lamartine prin literatura română îmi aduce aminte de o producție care a făcut oarecare senzație în vreme: istoria unei călătorii prin sălbăticimile Ceahlăului. Autorul spune cu o mirare naivă că a găsit, sub un munte, o fântână frumoasă, cuapă limpede ca cristalul, în care se jucau naiadele; care fântână ocheamă păstorii cu pietate, fântâna Lamartină. Noi, cu mai marepietate încă, am călătorit pe urmele călătoriei şi ne-am încredințatcă autorul, plimbându-se pe Ceahlău, l-a prefăcut în Parnas, şi căpe Martin, un urs vestit în munți, l-a luat drept dl Lamartine. Limba şi pilda dlui I. R., fântâna lui Martin etc. nu sunt lucruri nicitrainice, nici serioase. Una se cheamă o voinică

iubire de faptelesale, cu o nemărginită dragoste pentru copiii sistemului ce a născutcu o ură creatoare; episodul lui Martin este o fantezie poetică, cemiroase de departe a mitologie.

III

Într-un ținut al Ardealului se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un câmp întins, unde patruzeci mii de români stau să asculte, sub aripile unui steag în trei culori, cuvântul Inteligenției ardelene. Moldovenişi munteni, pribegi ai tulburărilor din Țări, priveau cu bătaie de inimă adunarea, oştită grămadă câte grămadă, după satele şi ținuturile de unde veniseră oamenii. Un popor întreg, de acelaşi port şi aceeaşi limbă ca şi a poporului nostru, sta măreț în lumina soarelui, şi printre sucmane se vedeau amestecate multe surtuce; aceste surtuce acopereau piepturile tineretului de frunte ieşit din Blaj şi din şcoalele Ardealului, tineret cu mare curaj şi mare iubire de neamul românesc! Multă mirare insufla pribegilor spectacolul frăției curate între surtuce şi sucmane; frăție nu numai de sânge, dar frăție în trai şi în obiceiuri, şi în toate relațiile. Societatea în Principate, ca toate societățile vechi, este întemeiată pe nepotriviri, pe interesuri ce se prigonesc şi pe ierarhii; ardelenii, tolerați

numai pe pământul ce-l ocupau până la 1848, şi privind cu duioşie de peste munți la Țări, adică la Moldova şi Valahia, alcătuiau numai o familie, şi o familie patriarhală. Noi, moldovenii, treptați de întâmplările istoriei, mazili, neamuri, bresle, gloate, boieri şi feciori de boieri,vițe prăpădite în întunericul descălecării, nu putem forma o familie patriarhală ca acea ardeleană de la 1848. Pribegii dar, înfățişătorii luptei în Principate, ai egalității drepturilor, iar nu a oamenilor,urmară cu ochii plini de mirare uimitoare frăția aceasta, şi mai că,într-un minut de înfocare, ar fi dorit să nu se fi născut feciori deboieri.
În ziua aceea frumoasă un lucru însă lipsea pe câmpul Blajului... limba!... Inteligenții, frați şi fii ai miilor de români adunați, de pe tribunele Câmpului Libertății, nu vorbeau româneşte, şi vântul învietor al acelei zile mărețe purta pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte stropşite şi smulse din latineşte pe care bieții români nu le înțelegeau nicidecum, deşi le primeau ca semne de mântuire zicând: „o fi, dar... aşa o fi!"
Într-o sută sau două de inteligenți ce se aflau atunci la Blaj, numai pe doi bărbați i-am auzit grăind româneşte cu românii, şi aceştia, când îi ascultau vorbind, strigau: „aşa! aşa e!", iar nu „ofi... aşa o fi!" Unul din acei doi zicea: „Ungurii vreu Unio!... Ştiți cevrea să zică Unio? Vrea să zică că pân'acum ei ne-au încălecat pe păr şi acum vreu să ne puie şi şaua în spinare!" Al doilea striga:"Uitați-vă pe câmp, românilor! – Suntem mulți ca cucuruzul brazilor, suntem şi tari, că Dumnezeu e cu noi!" – Dintre aceşti doi români, care grăiau româneşte, ungurii l-au spânzurat pe unul, iar pe celălalt românii l-au numit cu falā împăratul munților.
Frații ardeleni se fălesc că au fost deşteptătorii României şi restauratorii limbii; adevărat este că sistemele limbistice s-

au născut în şcoalele latine din Ardeal; de acolo, peste munți, ca un puhoi,s-au revărsat în şesurile noastre şi au dat mâna cu pedantismul moldo-român. Pedantismul moldo-român, mai mult superficial, a produs o literatură fără viață, expusă criticii, şi care niciodată nu va câştiga dreptul de împământenire în sânul unui neam ce a improvizat minunatele balade (cântece bătrâneşti), culese şi scoasela lumină de V. Alecsandri. Gramaticii ardeleni socotesc că scăparea şi fericirea României stau numai în sistemele limbistice; de aceea ardelenii s-au osândit a se împărți desăvârşit în două nații: una,latinească, a doua, românească; de aceea nici o carte nu se tipăreşteîn Ardeal care să poată fi citită şi înțeleasă de toată românimea.
Priveliştea adunării de la Blaj, auzirea cuvintelor româno-latine ce s-au rostit pe Câmpul Libertății şi citirea scrierii dlui A. Papiu(Istoria românilor din Dacia superioară) ne-au întemeiat în ideea că sistemele limbistice au amețit capetele multor români cu cap,încât aceştia par a nu mai şti nici scrie, nici grăi.
Istoria dlui Ilariu e personificația unui sistem; această istorie nu poate sluji de învățătură românilor, căci sistemul limbii îneacăsujetul. Dacă şefii nu vorbesc limba soldaților, dacă învățații şi autorii nu scriu pentru popor, apoi de ce mai pierd vremea în vorbe şi în scrieri neînțelese?
Nu zic nimica despre spiritul duşmănos al Istoriei românilor..., socot însă că e vremea ca să ne oprim pe această cale de partide; de mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamuri,românii vor socoti că sunt buni şi mari din născare, şi se vor acufunda iarăşi în somnul lor adânc.

IV

De mult caut a-mi da seamă de haosul limbistic din Ardeal, şi nu izbutesc decât a mă pierde într-un haos de gândiri. Asemenea anomalie nu ar fi de mirare în Principate, unde treptarea poporului, întemeiată de îndelungată vreme, şi împrejurările politice au putut aduce instituții şi elemente felurite din toate părțile, unde educarea cu totul franceză, de treizeci ani încoace, a putut aduce în rătăcire forma şi stilul scriitorilor, precum educația grecească a veacului trecut a lăsat urme vederate. Dar Ardealul nu ne poate da tălmăcirea istorică a rătăcirii sale, şi este greu de înțeles cum o familie patriarhală, unită într-un singur gând, sentimentul nenorocirii sale, a ajuns la comedia limbistică de pe câmpul Blajului! Cu durere o mai spunem o dată, Blajul a fost o tribună unde multe din căpetenii păreau a se lupta mai mult pentru un sistem scolastic decât pentru drepturile neamului românesc.

Când şi cum au răsărit sistemele?... Veacul al XVIII-lea a dat ardelenilor doi autori româneşti: Şincai şi Petru Maior. Şincai, deşi pe ici-cole se încearcă cu limba, însă, dedat cu cronicarii români,este român în limbă, în idei, până şi în formă; cevaşi din măreața simplitate a cronicilor noastre se revarsă în Cronica românilor a sa.

Petru Maior, ce trece în opinia ardelenilor înaintea lui Şincai, deşi încă român, dar se uită cu dragoste la limba latină şi lucrează la deschiderea erei aste nouă care nu a produs nici o carte românească. Pildele vor arăta mai bine ceea ce vroim a spune decât cuvintele; iată cum scrie Miron

Costin în Letopisețul Moldovei:”Începutul țărilor acestora şi a neamului moldovenesc şi muntenesc şi în țările ungureşti cu acest nume de români, până astăzi, deunde sunt veniți întru aceste părți de pământ, a scrie multă vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru. Să încep ostenea la aceasta după atâtea veacuri de la descălecatul țărilor dintâi, de la Traian împăratul Râmului, cu câteva sute de ani preste mie trecute, se sparie gândul. A lăsa iarăşi nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimii durere.”
”După multe solii ce trimisese Bogdan-vodă la craiul leşesc pentru soră-sa Elisafta, pre care o au cerşut, şi văzând că nu vrea să i-o deie, au socotit că are vreme să-şi răscumpere ruşinea sa desprecraiul leşesc cu sânge nevinovat, şi au început a strânge oaste. Ce văzând craiul unguresc vrajba ce intrase între dânşii, şi simțind că Bogdan-vodă face oaste asupra leşilor, au trimis sol pre Ştefan Teleki ca să-i poată împăca...”.
Asta e limba moldovenească din al XVII-lea veac. Între limba aceasta şi limba lui Petru Maior şi a lui Şincai deosebirea este neînsemnată!
Urmaşii lui Şincai şi ai lui Petru Maior zic: „În contra lui Ştefan din Moldavia se persecută plan perfid din partea lui Albert şi Vladislav; acela se prepara neîncetat sub pretext de a purcede în contra turcilor. Prefectul Transilvaniei, Dragfi, şi comitele Timişoarei, Ioza,căpătară ordine de la Vladislav să steie parați spre a intra în părțiletransalpine. Începutul anului R. 2250 (Hr. 1497), Albert provocăpre Ştefan să-şi strângă oştile spre a lucra în comune în contraturcilor, ca să-şi recapete Chilia şi Cetatea Albă. Acesta se dechierăa fi parat la toate.” Mai departe: „Sultanul, mulțemit cu deputăciunea ce adusese diverse daruri cu onoare, restitui

darurile, promițândțărei pace şi moldovenilor amiciție. În anul R. 2258 (Hr. 1505),Bogdan peți de la Alexandru, regele Poloniei, pre soră-sa Eliza de soție, însă muma-regină precum şi prințipesa recuzară căsătoria,fiindcă Bogdan era lusc! dar regina nu mai trăi mult şi muri. Atunci Bogdan, care ştia că aceasta fuse cauza prințipală de i se recuzarămâna prințipesei, reînnoi pețiciunea în al doile, însă căpătândrăspuns negativ, irrupse în Pocuția şi ocupă cetățile.”

Trei tomuri de asemene!!! Iată cum se scrie istoria, adică o carte de învățătură pentru cei lipsiți de învățătură, pentru cei ce au nevoie de a înțelege faptele strămoşilor! Cât pentru românii cei învățați avem încă ceva mai frumos:

”Definițiunea e substituțiunea certor desemnăciunii caracteristice în locul simplei denumiri a unui obiect sau a unui fapt.Attențiunea e actul prin care aplicăm cu voință şi cu adăpărăciune una din facultățile noastre cele intelectuale spre un obiect determinat. Dacă aplicăciunea e internă, atunce vorbei attențiune se substituie vorba reflexiune. Attenciunea rezultă din o intervențiune energică a voinței în lucrarea inteligenței.”

Ne-aducem aminte că un om cu spirit îşi cerceta pe un al său nepot, de curând sosit din străinătate: „Hei… fătul meu, spune-mi:învârtita cum se cheamă franțuzeşte?...” – „Învârtision”, răspunse nepotul. Româneşte, învârtita se cheamă astăzi învârtăciune.

Petru Maior zice: „Cine vra să cerce începutul limbei româneşti îi este de lipsă mai înainte să aibă cunoscute întâmplările limbei latineşti”. Ucenicii lui Petru Maior au răstălmăcit cuvintele dascălului; afundați în cărțile latine, colbul gimnaziilor le-a ascuns lumea; ei s-au uimit şi s-au împietrit în fantastice teorii, s-au uitat la materialul zidirii în

loc de a îmbrățişa armonia liniilor, au învățat limba într-o închipuire retrospectivă, în loc de a o învăța la izvorul ei adevărat, la şcoala trebilor, a nevoilor şi a istoriei neamului. În Principate sistemele, în luptă cu lumina, cu mişcarea publică, cu grijile politice, cu critica, cu dispreţuirea unor din scriitoriicitiți, supuse a fi judecate pe teatru, s-au desfăcut şi se desfac din zi în zi, rămânând din ele numai o înlesnire pentru împământenirea cuvintelor de lipsă. Adevăratul spirit al deşteptării românismului a avut şi are cuibul său în Principate, unde elementele străine s-au ros şi au slujit a ne întări. Generația trecută, deşi legănată în îndoita înrâurire grecească şi a literaturii franceze din al XVIII-lea veac,ne-a lăsat însă pagini frumoase româneşti; generația de față se luptă încă în haosul sistemelor, dar haosul va fi învins până în sfârşit. Afară de cărți grele de desertații şi de argumente, Ardealul nu a dat româniei până acum o singură carte de închipuire şi care să răzbată inimile.

De aceea socotim că literatura română se împarte astăzi în două şcoli: una ce îşi are cuibul în Bucureşti unde se cultivă cu entuziasm toate sistemele, în orice țipăt discordant se sfârşesc, în iune,io, înt etc., al doilea, ce s-ar putea numi eclectică, are mai mulți partizani în Moldova; aceasta este şcoala celor ce doresc mai înainte de toate a scrie pentru români şi româneşte, şi a face o literatură numai din vițele noastre, iar nu din limba francezilor, a italienilor şi a jargonului neînțeles din Ardeal.

Neputând crede că acest jargon va putea învinge vreodată vestita dreaptă judecată a românului, neputând crede că copiii românilor vor ajiunge a nu se înțelege cu părinții lor, neputând închipui că gramaticile vor fi mai tari decât veacurile, că sistemele vor putea dovedi natura, putem să

nu ne îngrijim de a vedea întronarea unora din sistemele ardelene în şcoalele noastre. Va trece şi ardelenismul, cum au trecut multe alte sisteme încâlcite, şi va rămâne numai românismul! căci limbile care se înțeleg numai prin tipar sunt limbile moarte, şi românii sunt încă plini de viață!

V

”Cine vrea să cerce începutul limbii româneşti îi este de lipsă mai înainte să aibă cunoscute întâmplările limbii latineşti.” Să fi înțeles pe Petru Maior, frații ardeleni nu ne da probele văzute mai sus şi nu ne puneau în cumpănă a socoti că pedantismul şi învățătura sunt sinonime cu studia serioasă a vechimii române, ci dimpotrivă.Acea studie este lipsă, cum a zis Petru Maior, decât, în împrumutarea ei, să luăm ceea ce este partea veacurilor; împrumutarea acea plămădită cu duhul epocii, cu schimbarea năravurilor, cu prefacerea credințelor, cu istoria şi viețuirea, alcătuieşte aceea ce francezi inumesc... le jugement et le goűt; tocmai judecata dreaptă, simțul firesc şi gustul au lipsit din început în scrierile române. Orbirea unora în sisteme şi neînvățătura multora au aruncat şi pe unii, şi pe alții în frazeologie fără mărginire, fără alegere, cu care strică publicul. Moldo-românii aveau la început sau a urma tradițiilor pământeşti,

sau a oţeli literatura în prefacerile politiceşti întâmplate la 1821; dar legislatorii Parnasului, ca să vorbim limbajul clasic,neînţelegând că viaţa nouă se tălmăceşte prin literatură nouă, au apucat unii pe calea veche a pedantismului, alţii au picat în pedantismul cuvintelor; din nenorocire, au rătăcit cu ei o mulţime de tineret. Luat-aţi seama la iarmaroace?... Puteţi pune rămăşag că din două rochii, una frumoasă, dar simplă, alta urâtă, dar stacojie,ţărancele vor cumpăra aceea care bate la ochi. Asemene şi legislatorii noştri au ales în iarmarocul literaturilor ce au socotit mai strălucitor.

Pentru noi, românii, studia antichităţii este o studie de neapărată nevoie; însă nu vrea să zică să luăm romanilor limba şi literatura ca s-o schimonosim într-un jargonfără originalitate. În antichitatea romană stau arhivele noastre: arhiva naşterii instituţiilor fundamentale ale societăţii, şi arhiva limbii... dar într-o măsură istorică. Să studiem, iar nu să prefacem, pentru că-i un lucru peste fire;lumea merge înainte şi nu se poate întoarce; fiul nu poate fi tată sau frate părintelui său; de aceea trebuie să rămânem români, iar(nu) romani. Antichitatea romană merge pentru noi până la punctul acela care leagă lumea veche cu lumea nouă; o mai departepăşire se cheamă împresurare, şi ar fi tocmai ca când am lega unom viu de un trup mort. Mai cu cale şi mai logic ar fi dar, în dragostea noastră de latinism, să lepădăm limba română şi să luăm limba latină, şi prin urmare să schimbăm pantalonul şi surtucul pe togă,să ne chemăm Cincinatus şi Brutus, în loc de Costache şi Dimitrache, şi să cerem înapoi stăpânirea lumii de odinioară.

Răul n-ar fi fost mare dacă oamenilor cu sisteme limbistice le-ar fi plăcut a produce numai gramatici şi sisteme; răul este că au scris multe şi de toate după visurile gramaticale,

şi au deschis era literaturii cu patosul. De se mărginea în sintaxe, în ortografie, limba putea să scape la largul ei, să-şi plămădească, după nevoie şi sporulideilor, cuvintele şi vorbele, fără a trece prin patimile de faţă... Dar gramerianii, pe lângă fiecare sintaxă, au alăturat, cum s-a zis,producţiile lor şi câte un lexicon de cuvinte ideale, care fac din limba de astăzi o amestecare foarte curioasă la auzire şi mai curioasă la analiză. Cum sare peste un şanţ toată turma când a sărit o oaie, asemene o turmă de copoi, aprinşi de focul lui Apolon şi însuflaţi de flacăra muzelor, s-au aruncat după producători spre aconchera (tot stil român) templul gloriei şi a imortalităţii! Ne este milă de cititori, altminterea am încărca câteva coale de cuvinte culese în potopul cuvintelor străine ce îneacă literatura, cuvinte care n-au nici noimă, nici rudire cu ideea care autorii vor să deie la lumină. Mulţi din scriitorii de astăzi, autori sau poeţi, şi-au pus gloria nu a traduce o idee oarecare într-o limbă înţelegătoare, ci aînăduşi, a speria şi a câştiga mirarea păcătoşilor români cu cuvinte cât mai strălucite şi mai sturlubatice.
Iert copiii care au călcat pe urme rele şi au ridicat astă literatură ţigărită şi şonţită, fără noimă, fără cap şi rădăcină; îi iert şi-i putem jeli, căci strădania lor, talentul, pentru cei care ar fi putut avea talent, se acufundă de pe acum în uitare... Puţine file, puţine linii şi puţine glorii contemporane vor rămâne. Cei mai nenorociţi se vor ascunde în colbul bibliotecilor, şi din când în când vreun anticar sau vreun bibliofil va da la iveală, peste vro 50 de ani, câte o filă ca o hinezărie; dar pe grameriani nu-i iert; sistemele lor toate au început cu vânarea cuvintelor străine şi au ajuns a pune alte cuvinte străine în loc, sub cuvânt că limba română, fiind izvorâtă din cea latină, este de nevoie ca cuvintele să fie latine. Judecata pare a fi dreaptă la întâia

vedere, însă îi mai mult o părere decât un adevăr. Dac-ar fi ca limbile să urmeze după acest princip, apoi, cum am zis dinioare, să ne întoarcem la limba mamă; toate limbile din lume, vechi sau nouă, se cobor dintr-o singură limbă primitivă. Sau filologii români nu cred Bibliei şi ştiinţei filologice, care au străbătut şi strecurat toate limbile globului, sau, în ipoteza rezonementului dumilor-sale, ar trebui ca lumea întreagă să aibă numai o limbă şi feluritele limbi ale Europei, Asiei etc. să se înece, din purism în purism, în limba primordială a omenirii.

Limba grecească, limba latină, limba germană se rudesc; cum să tălmăcim aceasta? Împrumutările ce-şi fac limbile nu pot alcătuio rudire aşa de aproape; suntem siliţi dar a crede că au un împreun izvor; însă cum se face că limba latină nu seamănă cu limba germană? şi cum se face că un grec nu înţelege pe un german sau peun latin?... Istoria ne-o tălmăceşte.

Când sosi ziua în care familia omenească înmulţită se împrăştie prin lumea pustie, acea familie s-a desfăcut în ramuri, care ramuri apucară, după nevoie, la apus, la răsărit, în dreapta şi în stânga,cu turmele şi cu limba lor. Acele ramuri, ajungând la locuri de hrană îndemânatice, câmpii, munţi, codri, ape, s-au aşezat şi, cu vremea, s-au prefăcut din familie în neamuri, şi din neamuri în noroade. După întâmplările vieţuirii pacinice sau tulburate, după înlesnirile hranei, după condiţiile topografice, noroadele şi-au măritnevoile, şi-au oprit gândurile şi au dezvoltat limba lor mărginită în ziua împrăştierii.

În climele frumoase, ca a Greciei şi a Italiei, limbile se îndulcesc, se modifică şi cresc odată cu activitatea. Tot acea influenţădin afară a climei şi a hranei dete măsura şi gradul civilizaţiei, care consacră statornicia şi prefacerea limbilor

de acum înființate. În Asia, leagănul omenirii, se naşte civilizația, adică: ocârmuirea politică, limba, religia, artele şi ştiințele; din Asia, civilizația se revarsă în Egipet, şi Egipetul prin colonii o trimite Europei. Grecii şi latinii dezbracă acea civilizație din făşurile copilăriei, o prefac dupăspiritul lor, şi aşa omenirea, legănată de un şir de împrumutări prefăcute după locuri şi epoci, constituiază unitatea ei şi moştenireapropăşirii. Ceea ce înțelegerea dreaptă a istoriei ne spune despre despicarea întâi a familiei omeneşti şi naşterea limbilor vechi urmează a ne lumina asupra limbilor din ziua de astăzi. Studia istoriei neamului român ne va spune de unde vine limba noastră şi ce trebuia să fie după logică acea limbă; şi aşa numai vom rămâne înînțelesul cuvintelor lui Petru Maior.

VI

Să ne oprim puțin în calea grunzuroasă a limbii, simțind nevoia de a tăia deocamdată şirul ideilor din urmă, pentru a ne uita la uriaşii care clădesc temelia ei. Când înRomânia literară ce au luat drept steag „limba înțeleasă de la Tisa la țărmurile mării”, a picat cuvântul de pedant, mulți s-au întristat de războinica amenințare,mulți nu au înțeles cuvântul, iar mulți au gândit sau gândesc la răzbunare.

Vremile însă de răzbunare au trecut; este nevoie de a întemeia critica şi de a cumpăni de acum înainte bunătățile scrierilor şi tăria sistemelor. De douăzeci ani încoace, de la zilele decând strigam cu toții: „Scrieți, scrieți, bine sau rău, dar scrieți”, de pe când românii, însetați de cărți, priveau o carte ca jidovii mana în pustietate şi, în bucuria lor, primeau bunul şi răul fără osebire,cărțile au plouat, scriitorii au răsărit ca ciupercile, şi scrierea care începuse cu limba românească, s-a prefăcut în meserie, intrată în concurs cu toate meseriile hrănitoare ale vieții, precupind astăzi olimbă străină. Pe atuncea critica putea fi o personalitate; acum critica e dritul obştesc de a adeveri bunătatea mărfii.

Nu de astăzi a simțit neamul român alunecarea limbii din matca ei; de pe la 1834, urechile pedantismului se arată cu vânarea cuvintelor. Un om ce scrie frumos româneşte în proză şi în versuri,adăpat în inspirațiile sale de izvoarele şi obiceiurile limbii, deşi deprins cu învățătura şi cunoştința literaturilor şi a limbilor străine,înseamnă primejdia într-o scrisoare ce va rămânea nemuritoare.Acest om, logofătul Conachi, are neologisme, dar hultuite pe tulpină românească sau, cum zice singur el, „pe teapa noastră”.

Să tălmăcim dar ce înțelegem prin pedantism, căci ar fi o mare durere ca românul să-şi închipuiască că pedantismul şi învățătura,ştiința şi erudiția sunt totuna. Pedantismul pentru noi nu este nici gramaticile ce ar da reguli de ortografie şi de țesătură, nu este nici lexicoanele ce ar fi arhiva limbii, pedantismul nu este nici silința de a îmbogăți limba cu cuvinte nouă de lipsă, căci am zis din început că idei, vremi şi nevoi nouă cer şi gânduri, şi cuvinte nouă;pedantismul nu este nici crederea că limba trebuie a rămânea în limba cronicarilor limbă epică, ce îşi dă mâna cu

limba cântecelor populare. Ştim că veacurile prefac limbile din epice în sintetice, din povestitoare în învăţătoare, precum anii prefac copilul nebunatic în omul cu mintea coaptă; dar nici omul, nici limbile nu cresc într-ozi şi nu-şi pot schimba firea, fără a pieri sau a nu mai fi. Pedantismul este vroinţa de a statornici prin logică gramaticală, cursă din regulile gramaticii latine, tâlcuirea şi forma cuvintelor vechi şi nouă;pedantismul este de a lega limba noastră de modul declinaţiilor unei limbi străine de noi prin ţesătura şi regulile ei; sunetul şi forma, până şi noima, adică sufletul cuvintelor, este dreptul scriitorilor şi al neamului, marele plămăditor de limbi şi de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sunt numai arhivişti.
Prin pedantism, şi pedantism antiromân, înţelegem iarăşi cercarea de a împărţi neamul în două limbi, când dimpotrivă încercările ar trebui ţinute la înrudirea limbii obşteşti. Este serios de a rostioare că nu se poate scrie în limba ţăranilor şi a întreba dacă Schiller şi Pascal etc., etc. au scris în limba populară? Şi Schiller şi Pascalau scris în limba populară, însă limba lucrată, înmulţită, îmblânzită,întinsă şi întrebuinţată de o mie de scriitori ce au fost înaintea lui Schiller şi Pascal, încât niciodată germanul sau francezul nu ş-au pierdut mintea din ochi; neînţelegerea între ţărani şi Schiller este numai în ştiinţă şi neştiinţă, în idei, iar nu în cuvinte; căci nici la francezi, nici la nemţi, gramaticii nu au întemeiat gramaticile lor pe gramaticile străine, nici s-au îngrijit mult din ce declinaţie le vin cuvintele şi ce ascuţire cer acele cuvinte; toate idiomele, toate dialectele germane, celtice, latine, care cu vremea s-au amestecat şi înrudit şi au concurat a forma limba francezilor, au introdus câte un cuvânt, câte o zicătoare; urechea obştească a prefăcut cuvântul latin după auzul nou, a sucit fără regulă hotărâtă

cuvântul celtic sau german şi aşa, cu veacurile şi cu cărțile, s-a format limba de astăzi, limba diplomatică, cum ziceau ungurii în 1848. Pentru noi,dovezile istorice ne îndeamnă a crede că de bine ce avem noroculde a fi numai o limbă, pentru că toate spițele noastre s-au rezumatde una mie de ani într-un singur neam, nevoia ne-ar fi de a mări,iar nu a schimba, de a ne uni în limbă, ca şi în gând, iar nu de a nedeosebi, a adăugi, iar nu a lepăda.
Ce înțelegem prin limba poporală?... Doară luăm de limbă oarecare alterații ale cuvintelor întrebuințate, dar conjugația, articolulşi țesătura țăranului în cât se osebeşte de a sapientului?... Simplicitatea țesăturii române putea să ne deie nădejdea că osebirea între limba scrisă şi limba zilnică nu ar fi fost niciodată mare. Din nimică Dumnezeu a zidit lumea; cu cevaşi, gramaticii români au ajuns la haos, călărind pe gramaticile latine. Credem că astăzi, pentru a scrie româneşte, nu trebuie gramatici, trebuie râvnă, idei şi judecata dreaptă a lucrurilor; după înmulțirea avuției, gramatianii vorveni şi vor zice: cutare a scris frumos, bine, după rândul limbii şifirea neamului, şi vor zidi gramaticile române, iar nu latine. Fostau, mă rog, oameni vrednici ai românimii, Ureche, Costineştii, Klein,Şincai, mitropolitul Dosoftei, Petru Maior etc., etc.? În ce limbă scriau?... În limba poporului? – Ni se pare că este greşeală; toți aceştia au scris în limba obştească; de aceea şi sunt mari, nemuritori şi vrednici, pentru că toți îi înțeleg, mici şi mari, neştiutori şiînvățați. Ceea ce pedantismul numeşte limba populară e numai o rea deprindere, o osebire mică de ținuturi şi de laturi, dar nu e limba cea obştească, ce se scrie şi se aude pretutindene unde sunt români: limba aceasta în care se contopesc toate idiotismele nu se preface cu sisteme latineşti. „Conştiința fiecăruia zice dl Victor

Cousin prenăscută şi aruncată în neamul omenesc întreg, se cheamă judecată (le bon sens); judecata dreaptă este care a făcut,care susține şi care mlădeşte limbile, credințele fireşti de-a pururestătătoare, societatea şi aşezămintele fundamentale. Nu gramaticiiau iscodit limbile, nici legislatorii societățile, nici filozofii credințelefundamentale. Cine a făcut aceste toate? Nu este nimene, şi este lumea întreagă, duhul omenirii."

VII

Pe lângă pedantismul sistemelor, care se îndeletnicesc a propune până şi copiilor din faşe, în loc de idei, probleme limbistice ca:Inonorificabilitudinaționalitate, probleme ce aduc aminte, nevroind,de Rabelais şi de Moličre, mai înțelegem încă prin pedantism țipătul de aristocrație şi de rusolatrie aruncat asupra celor ce doresc înfrumusețarea, înavuțirea limbii, după firea ce i-a dat o plămădealăde una mie de ani; aceştia dar resping schimbările scolastice; fiecare parte a României astăzi a înfiat o limbă păsărească, înțeleasă numai de adepți. Prefața celei întâi Psaltire tipărite în limba românească zice: „Cine grăieşte în limbi străine numai pre sine se întrămează, nu pre adunare, unde pre el nime nu-l înțelege, iar nouă ni se cade toate să le facem spre

întrămarea adunărei”, din inimă poftim pe ardeleni să priceapă limba Bibliotecii literare, ce se tipăreşte în Bucureşti; poftim pe ardeleni şi pe munteni a se dumeriîn oda dlui S., un moldovan (nr. 14 din Foaia pentru munte), precum dorim moldovenilor înțelegerea odei seculare, la încheiereasecolului (pleonasm) gimnaziului din Blaj, numărul 8, tot din această foaie. Cred că mulți ardeleni, şi vorbim de cei îmbătrâniți în cărți latine, de cei ce au întrebuințat, pentru a învăța limba mamei, trudă şi vreme, ce nu întrebuințează alții pentru a învăța limbile moarte sau străine, vor fi stând în uimire. Aceste trei pilde vii nu sunt trei limbi? Şi care din ele e româna?... Dintre oda dlui S., moldovanul, şi oda seculară, noi alegem altă limbă din Ardeal,la care răspund toate glasurile.
”Stilul e omul”, a zis Buffon, acel mare bărbat al Franței. „Stilul românului este însuşi românul, putem şi trebuie să zicem asta fiecare dintre noi. Tocmai aşa se mai zice cu tot dreptul: limba estenațiunea, şi prin urmare limba română este națiunea română. Acum vine străinul şi ne întreabă care şi unde este națiunea voastră? Noi,până să-i deschidem tablele istoriei noastre, luăm amână mai cu înlesnire o gramatică, un vocabular şi-i răspundem: vezi, aceasta e limba, aceasta e națiunea noastră. Acum străinul merge mai departe, se amestecă printre popor, ascultă sunetul limbii; el vine şi pe la cetăți; ascultă asemene, poate fi că le şi învață. Ferice de noi dacă, în primirea acestor vizite ale străinului, limba din cartea ce i-o dedeserăm noi amână nu i se va părea ca un alt dialect, diferit mai preste tot de dialectul cel viu; norocul nostru, dacă pe la cetăți nu va afla o limbă ca următoarea: astăzi m-am vorgestellt la domnu Vorsteher, sunt neugierig să ştiu ce Bescheid voi căpăta peGesuch-ul meu. Am un Brennerei cu Dampf, l-aş vinde,

dacă mi-ar veni un Kundschafft bun. Sau ca următoarea, cunoscută încă şi în forma de anecdotă: – Mă, nu lăsa sertaşul tău în chertiulu meu,că voi lăsa feissa şi i-oi tăia laba; sau şi ca aceasta: – Despre cele ce-mi istoriceşti, m-am pleroforisit pe deplin, dar să-ți spun drept,că am parapon pe mata pentru calabalâcul ce mi-ai pricinuit.
Însă tot asemenea de compătimit sunt şi acei latini toți, care limba românească ş-o cunosc numai din locul naşterii lor, şi aceea încă abia învățată de la părinți şi până în vârsta de 9-10 ani, de când fuseră duşi între străini; casta acestor literatori, filologi, gramatici şi ce mai ştiu eu cum să le mai zicem, aflu un metod de minune înlesnitor de a înavuți limba, nu a națiunii, ci aceea ce şi-au făurit-o ei. Aceştia adică, în loc de a-şi pune cea mai puțină osteneală ca să-şi învețe dânşii deplin limba națională, pentru ca apoi să împrumute de la antica latină numai atâtea cuvinte câte ne sunt de neapărată trebuință, întocmai ca şi la celelalte limbi romanice, depradă şi despoie dicsionariul latin cu atâta lăcomie, ca şi cum s-ar teme că va veni un tiran oarecare şi va decreta dintr-odată totala stârpire a limbii latine cu toți clasicii şi neclasicii ei.Atâta nu e destul şi dumnealor mi-ți introduc miile de latinisme îmbrăcate, încălțate întocmai aşa precum fuseseră aceleşi îmbrăcate pe timpurile cele din urmă ale republicii şi sub primii cesari. De aici apoi rezultă o limbă aristocratică atât de comică, încât e peste putință să nu o asemeni cu bădăranul boierit al lui Moličre. Aşa, limba aristocratică e ceea ce ni s-a imputat nu o dată, zicându-se,adică, cum că românii cărturari ar fi pornit pe calea de a schimosilimba poporului şi a o preface până şi în formele ei, pentru ca aşasă-şi facă o limbă pe care să o înțeleagă numai ei între ei etc., etc.”
Acesta este pedantismul antiromân; acesta este pedantismul

de care proroceşte Psaltirea. Oamenii de talent şi de viitor, de judecatăşi de gust nu pic în asemene copilării şi le ceartă. Nu numai broaştele Bahluiului au ridicat glasul, nu numai prorocii ieşenilor au cuvântat,ce şi Vulturul ardelenesc îşi scutură aripa.
Adevărat, când chestiile şcoalelor au îngrijat pe moldo-români, preocupaţia politică i-a îndemnat la cercetarea limbilor neolatineşi la limba latină. Ca toate revoluţiile în lucrurile sau ideileromâneşti, goana cuvintelor ce se păreau străine începu cu furie;erudiţia, mai mult patriotică decât socotită, a răspândit războiul şicurăţirea limbii, dar nimene nu gândea la schimbarea ei; ştiau învăţaţii români că filologia este numai o ştiinţă de iubire, o ochire vie de înfrăţirea popoarelor, o dovadă de înrudirea neamurilor şi aveacurilor, învăţătura prefăcăturilor şi împrăştierea limbilor, a credinţelor şi a instituţiilor fireşti, pururea stătătoare, de care vorbeşte dl Cousin. Alteraţiile unei limbi, născătoare de limbă nouă, nu purced din o sistimă hotărâtă, încât să se poată aplica reguli radicale. Capricul, împrejurările vieţii unui popor nasc limbile şi cuvintele; cu precizie matematicească nu se îngrădeşte limba şi inima.Logica, dar o logică greşită, a oarecare idei bune a adus pe români în urmă la consecinţele de astăzi:
”Mare slujbă ar face literaturii noastre cel care ne-ar da un articol cuprinzător de numele traducătorului fiecărei cărţi bisericeşti.Cei mai mulţi dintr-înşii, îndrăznesc a zice, au fost moldavi şi ungureni, care ne-au creat o limbă pe o scară aşa de mare, după cum se vedea în paralelismul între limba română şi italiană, şi ne-au legiuit nişte tipi, de la care, din nenorocire, în ziua de astăzi se depărtează mulţi din fraţii noştri de dincolo de Carpaţi, întrebuinţând ungurisme, germanisme şi latinisme în fraze şi perioade. Numele acestor

nemuritori traducători ar ațâța iubirea de sine, ambiția şi slava fiecărei provincii române şi ar face pe mulți din scriitori a se ruşina să nu amploieze şi să-şi degenereze limba. Nu este aici vorba ca fiecare să-şi scrie dialectul său. Un dialect avem toți, şi aceia au scris bine româneşte câți au cercetat limba în natura ei.Noi avem scriitori moldavi, şi au fost şi sunt dragi în toate provinciile române; scriitori ungureni, şi au fost şi sunt primiți şi plăcuțipeste tot locul unde se vorbeşte limba noastră; scriitori munteni, şi au avut aceeaşi plăcută soartă, pentru că au înțeles şi au cunoscutlimba, fără de a o împestrița cu străinismele împrumutate, sau dela noroadele cu care am avut a face, sau din cărțile ce am citit.Idiomele deosebite ce vedem în cărțile cele mai nouă nu sunt atât idiome provinciale, cât împestrițături de străinisme, sau dovezi de neprindere încă a scrie curat limba românului."

Autorul cuvintelor acestora este acel autor, cu dreptul vestit, care a scris despre învățătură la înființarea şcoalelor din Valahia, şia găsit în limba românului destule bogății pentru a putea tălmăci idei nalte şi filozofice. Din nenorocire, deducțiile greşite ale unor analoghii au alunecat, prin scânteierea patriotismului, talentul şi inima vrednicilor oameni, din care unul este autorul acesta. Ne place în treacăt a mărturisi că, dacă limba scriitorului a alunecat pe urmele unei idei, omul însă nu şi-a crutat nici ostenelile, niciviața, nu pentru limbă, dar, ce este mai bine, pentru neam.

VIII

Să trecem cu vederea acum schimbarea iute a literelor; în această schimbare, care negreşit va aduce prefacere serioasă în ortografie,am uitat noi, dascălii, deprinşi cu literaturile străine, că uceniciinoştri, adică milioanele de români, îmbătrânise cu az... buche... ş.c.l., şi prin urmare radicala schimbare bucureşteană şi mai cuseamă cea ardeleană are un miros de străinătate şi o grea înțelegere,ce resping răbdarea celor mulți cititori. Dacă literele chirilice suntpecetea slavonismului, să nu uităm însă că instituțiile întemeiatepe obiceiuri vechi se înlocuiesc temeinic numai cu răbdare şi vreme:idei şi învățătură trebuie românului mai cu dorință decât buchea şicuvântul.
Cât despre limbă, pentru autoritate morală, să ne mai întoarcem şi să ne sprijinim încă o dată pe Petru Maior, autoritate ce trebuie aplăcea fraților de peste Carpați. Petru Maior, ştiutor de gramaticăca nici unul dintre noi, nu numai a scris în limba obştească a luiKlein, a lui Şincai, a cronicarilor, a traducătorilor bisericeşti cudeosebire că fraza şi perioadele lui sunt mai grele la citit nu numai că (nu) şi-au redus scrierile la strâmtele reguli gramaticale,dar, cu toate aplecările sale către latini, de care este hrănit, cutoată îndrăzneala sa în întrebuințarea şi introducerea cuvintelornouă, nu a gândit la fel a îmbrăca limba română în haine latine, atipi slobodul umblet şi armonia limbii pe vro sistemă, nu a gândit aînregimenta cuvintele, cum se înregimentează batalioanele, dupădeclinații şi arme. Suindu-se cu cercetările lui până la principullucrurilor,

Petru Maior ne spune că limba latină corectă (să învăţămşi să înţelegem bine cuvântul corect) vine din limba latinească ce s-avorbit pururea în Italia; că limba română curge nu din latina corectă,ci dirept din cea latinească a obştei. Pe acest principiu istoric, PetruMaior ne îndeamnă a fi cu luare-aminte în lepădarea cuvintelor,căci sunt cuvinte ce nu se află nici în limba latină corectă, nici îndialectele italice, nici în limbile gotice şi slavone, şi sunt totuşi alenoastre (vezi faţa 306-309 în Istoria pentru începutul românilor înDachia, Buda, 1812). Dar această comoară a limbii, înlăturată dinnesocotinţa legislatorilor noi comoară care dovedeşte putere ziditoare în sufletul neamului şi menire de a trăi de viaţa sa însuşi nueste de ajuns pentru a întemeia despărţirea noastră de latini: întrelimba noastră şi limba lui Ciceron este ţesătura ce ne leagă de limba obştească italienească, precum sunt legate şi celelalte limbisurori de astăzi. Ştiinţa gramaticală îndatorea pe românii învăţaţia-şi ocârmui scrierile şi, prin urmare, a lucra la edificarea coduluiviitor al gramaticii române; dar de la ştiinţa gramaticală la aplicarea unei gramatici speciale latine la o limbă alta, este o meşteşugieghibace, de care ne putem cu dreptul mira. Părintele Petru, cum îlcheamă cu dreptul românii, era om cu multă judecată, deşi demare învăţătură, îşi iubea prea mult neamul ca să-şi schimbe limba; căci el zicea că „limba e neamul”, şi mai zicea încă cu dovezi căromânii nu sunt pogorâtorii limbii lui Ciceron; latina şi româneascasunt două pâraie ce se nasc dintr-un singur izvor, dar nu seamănăuna cu alta. Ne măgulim a crede că părintele Petru nu gândea laconcluziile ucenicilor săi şi la silnicia ce ne va face limba latinăcorectă. Pentru noi concluzia ar fi aceasta: limba latină corectă eînfrumuseţarea şi regulamentarea limbii latineşti a obştii; limbaromânească

corectă trebuie a fi regulamentarea şi înfrumusețarealimbii româneşti a obştii limba ce se suge cu lapte de la mamă – adică codul ortografiei şi al sintaxei, al prozodiei şi al vorbei.”Cuvântul este al domnului, sau al conştiinței neamului întreg”,zice curat dl Cousin, care, pare-ni-se, este tot într-un gând cu PetruMaior. Nicăiurea Petru Maior nu impune sisteme de cuvinte, ci dincontra le aduce când în ție ca moldovenii, când în înt, după placulurechii, când le lasă în forma primitivă la înmulțit sau la singuratic
, fără îngrijire de declinațiile de unde vin. Astfel de împrumuturi sunt legiuite şi înavuțitoare, nu îndărăptnicesc nici auzul, nicimintea; sistemele ce s-au iscat ne aduc limbi nouă, în loc de a rodipe a noastră. Rugăm pe frații noştri din oricare laturе a prociti cuminte umilită Istoria pentru începutul românilor: nu stă în aceadisertație elementele filozofiei limbistice din zilele noastre? Unde enălucirea înşelătoare?... În Ardeal, ce din zi în zi se desparte de familia românească prin limbă, cum e despărțit prin istorie? Sau înValahia şi Moldova, unde sunt multe capricii limbistice nejudecate, dar unde încailea gândul, ținta şi şirul scriitorilor este de arămânea în elementele române, pentru că aceste elemente suntcarnea şi sângele, trecutul şi viitorul neamului. Critica dar e o faptăromână astăzi şi de nevoie; când pâraiele se îmflu de apele glodoase ale ploilor de toamnă şi amenință cu înecare casele de pe malullor, gospodarii îşi numără odoarele, le strâng şi strigă de la un malla altul sosirea primejdiei. Poate că în treacăt critica vatămă vroiubire de sine mai tare decât dreapta judecată; dar cine scrie, cinese pune în fruntea națiilor, cu adevărată sau închipuită misie, acela se face proprietatea publicului; mişcarea, sufletul lui, toate suntale discuției; pentru acela ființa i se şterge; din om rămâne numainumele. Cum să

critici sistemele de limbă, bunăoară, dacă nu veiarăta care gramatici au făcut întunericul? Cum vei însemna gramatica, dacă nu vei numi făptuitorul ei? Cum vei deştepta citirea,dacă nu-i spune autorul cărții? – căci numele în literatură şi înfuncții sunt titlurile ce ațâță recunoştința, iubirea sau dezgustul şidisprețul publicului. Multe lucruri şi multe cuvinte sunt încă înlume ce românii nu înțeleg: porneala limbii şi noima criticii suntdouă din aceste lucruri încă neînțelese.

IX

Ar fi de prisos a stărui în contradicția ce înfățişează sistemele limbistice cu firea limbii şi a neamului; să ne mărginim a spune că,în orice parte a României, autorii, de proză sau de versuri, citiți,iubiți sunt aceia care au rămas mai aproape de noima națională; ede prisos a spune numele ştiute; dar să facem şi partea Ardealuluiîn aceste nume, între aceşti oameni.

Deşi sistemele radicale au luat născare în Ardeal, totuşi are şi Ardealul feciori zdraveni, ce-şi pot da mâna cu noi împotriva pedantismului. Am reprodus în cugetările aceste jumătate numai a articolului Puține arătări pentru latinirea limbii noastre. Iată cumurmează dl uiţiraB, rară, de nu

singură, excepție a Ardealului... „Vezi, în contra acestei clase de literați citise şi dl Țipar în anul1838, cunoscutele versuréle: Dracul negru s-a văzutPui de rață potcovit,Ciocârlie cu rochie,Şoarece cu pălărie.
Aşa pentru noi, cărturari de a doua, a treia şi a patra clasă, nu ne sfiim, întru groasa noastră neştiință, a grămădi pe această vergură frumoasă şi blândă, cu orice trențe şi petice antice, mai nouă, moderne, mai în scurt pe toată plasa, fără ca lenea să ne lase a nedeschide ochii a cerceta cu de-amănuntul cu care costum ar stamai bine fecioarei noastre în veacul al XIX-lea, ce croială (formele)cere statura ei.
Unii ne punem toată osteneala ca să scăpăm de sclavia slavonismelor. Ce facem însă? În loc să alungăm numai pe slavonismulcare ne stă în capul mesei, precum zice dl Eliad, ne apucăm şismulgem o grămadă de pene cu trebuință, fără trebuință, pânălăsăm pasărea golană, pentru ca să o clanțăie toate celelalte. Ba nuo lăsăm, ci curând o coperim cu toate peticele rămase din togaconsulară a lui Cicerone, care, dacă ar învia şi ar vedea ce batjocură facem atât limbii sale celei mai aristocratice decât toate limbile pământului cât şi nevinovatei strănepoate, nu mă îndoiesc cănu ne-ar bate cu vergele, iar un Horațiu ne-ar saluta cu un „imitatores servum Pecus”.
Nicăiurea şi niciodată comoditatea şi lenea noastră, a cărturarilor români, nu se dă mai pe față decât când noi ne formăm dreptul Numele inversat al lui Barițiu. Vergură – fecioară. Turmă servilă de imitatori (lat.). absolut de a pune mâna pe toată limba latină şi a o face de servitoare prea plecată la a noastră. Însă nici este mijloc mai sigur de ane vădi în ochii străinilor sărăcia limbii noastre, decât când, lenevindu-ne a-i aduna toată avuția ei la un loc din toate țările locuitede români, răpim fără sfială de acolo de unde

aflăm mai îndemână.
Nu încape îndoială, noi suntem şi am fost siliți a împrumuta o parte oareşicare de termeni de la limba latină, nu avem însă dreptul de a lua mai mult decât numai pe cât ne lipsiră până acumcutare idei, pentru care nu găsim nicidecum cuvinte în limbaromânească, cu atât mai puțin ne este iertat a trage dunga peste1 700 ani, a nu şti schimbările prin care a trecut limba noastră, anu respecta prezintele ei, auzul, eufonia, mai în scurt, legile gramatice şi estetice care s-au învăscut în limbă.
Eu neg că limba noastră ar fi săracă; limba nu ne e mai săracă decât alte însorătoare; suntem însă noi înşine săraci de dânsa, omai şi sărăcim cu capriciul nostru".
Dl uițiraB deneagă sărăcia limbii în acest articol ce ne-a câştigat inima şi deschide toate orizoantele întunecate de gramaticile afeluri de autori şi de sisteme. D-lui, în acest articol, care numai înînfățişarea sa străină de ortografie ne aduce aminte de Ardeal, deneagă dreptul de a despoia limba latină; iar noi, care mărturisimcă făptuitorii feluritelor gramatici sunt toți absoluți, ba încă şi filozofi absoluți, noi denegăm că vreodată românia va putea urmape căile criticate de dl uițiraB, pe căile alese de unanimitateaconcetățenilor săi. Avem convicția dureroasă că Ardealul pe multtimp încă nu este menit a prinde loc în mica literatură românească,de nu va părăsi sistemele cu care o înăduşă acum pedantismul latin.

X

În istoria limbii franceze, doi oameni ar putea să ne slujească românilor de povățuire şi de comparație vie a luptei între neogalimatio-latini şi cei ce cred că nici istoria neamului, nici radicalismul, nici judecata dreaptă nu ne poate îndemna a strămuta temelia limbii ce s-a născut cu neamul. Argumente latineşti nu dovedesc nimica în contra rezonului românesc. Exponere, Expositio, Expositionis nu dovedesc că românii care au spunere sunt datori a zicespusăciune mai bine decât expoziție, sauexpoziție decât expoziciune;dovedesc numai o eufonie ce este mai presus decât urechile gramaticale, o eufonie aplicată de cel întâi moldo-român la cuvinteluate din limbi străine, eufonie sfințită prin scrieri ce au un veac detrai; trebuie a fi un ce mai sus decât regulile, în acel instinct de ție,decât logica ablativului sau a altui mod.

Aceşti doi oameni vestiți prin cercările lor, unul cu idei, cu foc, inimă şi talent, al doilea cu judecata dreaptă numai şi conştiințanaturii limbii sunt Ronsard şi Malherbe. Nici unul, nici altul nu au iscodit sisteme, nici unul nu a creat gramatici, dar amândoi auîntrebuințat materia ce aveau sub mână după ideea ce-i împingea;publicul şi posteritatea au mers nu după teorii fantastice, deşi sprijinite de talent, dar au mers după cela care răspundea la conştiințaîntregului neam.

Românii încă nu au luat bine seama ce au vrut să zică când au vestit şi descoperit că Ardealul în veacul trecut a restaurat limba;propovăduirea aceasta nevoieşte o răspicare

şi o tălmăcire. Cinezice restaurat, nu zice creat; restaurat se înțelege a se întocmi unlucru ce a fost sau a se întoarce la principiile nemuritoare. Careoare erau principiile nemuritoare ale românilor amenințate de pieire,care au trezit pe ardeleni? Era limba românească ce din zi în zigrecismul şi slavonismul o înfăşurau în prejitoarea morții; grecismul şi slavonismul mâncau limba cronicarilor, limba română pretutindene, limba iubită a lui Klein, a lui Şincai şi a lui Petru Maior.Dacă Ardealul urma a fi moderatorul neologismului nou, cum a început cu veacul, dacă combătea aplecările către străinism oridincotro veneau, fără a introduce alt străinism şi încă un străinismradical, Ardealul merita de a fi capul limbii, areopagul literaturii;dacă Ardealul ar fi avut viață şi mişcare în lume, va putea încă săîmpună şi o limbă. Gândim însă că limba acolo îşi are temelia undea trăit mai slobod neamul, unde limba a prins rădăcini în legi, îninstituții, în istorie, în monumentele scrise, în mişcarea zilnică, însuflarea obştească, în obiceiurile sale şi a ajuns a produce măcarcomedioare. Să îndreptăm dar propovăduirea şi să spunem adevărulce-l avem toți în minte că Principatele au scăpat românia. Cândrestaurația începu, adică reacția în contra rătăcirilor străine, nemuritorii ardeleni, ce deschid restaurația, aveau ochii nu la turmanăcăjită de saşi, de unguri şi de sârbi, dar la cei români de lapoalele Carpaților ce sta în picioare cu steagul şi sabia româniei înmână; acei români care au făcut tradiția românească, revendicatăde veacul al XVIII-lea şi au prelungit-o până în zilele noastre, dândvreme şi ardelenilor a se trezi, a se cunoaşte şi a aduce sprijinul lorfrățesc. Propovăduirea restaurației acestii a ademenit multă tinerime a crede că românia începe cu gramaticile, de care s-a vorbit,fără a se pătrunde de istorie cu mai multă fierbințeală

decâtcumpănă; elevi ce cunosc numai slova şcoalei cearcă a îndemna peromâni a uita limba cea de 1700 ani. Un jurnal cu titlul frumos înnr. 22 publică, sub cuvânt de limbă, un panegeric al sistemelorlimbistice. Jurnalul acesta e prea dedat cu politica ca să se poatăserios ocupa de speculații filozofice şi limbistice. Dar putem spunecititorilor Patriei că cine zice sistemă zice presupunere, nu temei;toate sistemele îşi aşază o idee bună sau rea de la care pornesc, darnu sunt adevăruri necontestate. Nu denumirea de reacționari poatemâhni pe român, dar greşelile ce împestrițează acel panegeric. Una,greşeala este că începe neamul cu şcoalele Ardealului, şi nu cuşcoala limbii hrisoavelor, limba publică, cu şcoala limbii cântecelorpopulare, limba inimii neamului, cu şcoala limbii traducătorilorcărților bisericeşti, limba credinței, cu şcoala limbii cronicarilor, limba istoriei, care şcoale îşi dau mâna din veac în veac, până laşcoala ardelenească de astăzi, ce nu seamănă nici cu una şi nu seleagă în nimică cu tradițiile scrise şi orale. Al doilea, greşeala estede a propovădui că limbile se reformează, când dimpotrivă limbilese formează zi pe zi. A treia pată este acrimonia către „nenorocițiihrăniți cu literaturi străine ce nu sunt nici buni străini, nici bunii români". Cunoaştem însă o epocă, unde mai că românii găsiserăforma cea mai bună a limbii, o epocă în care inteligența pretutindene era deşteptată, în care din toate părțile şi într-o unire de glas,de spor, şi de țel, acel alnaționalității, se da la lumină numeroasejurnale şi publicații, în care au ieşit la iveală colecții istorice caLetopisițele, s-au adunat cântecele poporale etc., etc. Această epocăa fost pe la 1840; şi acei ce erau în capul acestei mişcări intelectuale erau tocmai de acei români, rătăciți de străini, precum îi califică neofitul din Patria! În literatura adevărată nu se zice: scrieți, casă

învățăm şi noi cum se scrie, dar fiecare scrie, şi critica alege. Arfi fost mare nenorocire pentru români să se fi înăduşit toate inimile în cărțile latineşti; ar fi crezut toți românii că româna începe cuşcoalele din Blaj, cum zice tânărul neofit, şi în loc de o înmulțirede idei, de o deşteptare a duhului, am avea o ochire mărginită, unduh micşorat şi o înmulțire de pedanți. De la cine a învățat a scrieDante? Nici Rabelais, nici Malherbe, nici Pascal nu au cerut muştrii(modele), dar ei aveau talent şi... judecată.
Ar trebui istoria critică a limbii de la formarea neamului român, spre a putea reduce la drepte proporții propovăduirea de restaurațieardelenească. Pe adeverirea şcoalelor moderne şi a neofiților iuți,deşi nu iscusiți, românii nu pot pune temei. Cine mai mult decâtromânii sunt plecați a slăvi oamenii lor, ce se îndeletnicesc cu lucruri ale obştii? Care neam altul slăveşte, fără alegere şi critică,orice nume de ai săi ce pluteşte în istorie, în literatură sau în funcțiicivile şi religioase? Dacă, de pildă, în trăitorii de astăzi sunt oamenivrednici, de talent, de inimă şi de judecată, care cu dreptul suntprețuiți, câți alții trăiesc numai din fala românului, iar nu de meritele lor? Dacă sunt oameni cu ochii deschişi şi înaintiți peste orizontul mic al unei gramatici şi al unei şcoli, câți alții trăiesc deprietenia măgulitoare a unor mici pedanți redactori de jurnale, redactori şi discipli umiliți, ce fac din sistemă o dogmă şi din propagatorii dogmei nişte fetici literați şi politici? În umilința lor, eiamenință de urgia focului reacționar pe necredincioşi: critica secheamă batjocură şi cer conferințe mature despre limbă; nu pot luaaminte că lumea e sătulă de conferințe şi că decadința limbilor, aartelor a început când s-au ridicat sisteme, grameriani şi retori, ceau stârnit şi iscodit pedantismurile felurite, de au rătăcit cugetul şijudecata

dreaptă a neamurilor. Dacă sistemele sunt rele şi consecințele ridicole, trebuie oare neamul orbeşte să le urmeze, pentrucă doi, trei sau o mie de oameni şi-au jertfit viața lor a produceacele sisteme? Căinăm oamenii, îi prețuim pentru gândul bun şicredem că cu cât sunt mai de inimă români, cu atâta mai mult sevor pune la muncă de iznoavă: errare humanum est.
Critica nu are vreme a răspica mărimea restaurației din veacul trecut, dar poate în treacăt înregistra faptele şi datele tradițieiromâneşti. Găsim într-un jurnal aducerea-aminte a adunării de laBlaj, ziua cea mare de 15 mai 1848, serbată de pribegii din Principate de la Paris la 15 mai 1851, în care serbare se închinau cuentuziasm înaintea fraților ardeleni care nu au primit decorațiiruseşti şi ziceau: „Ardealul este matca româniei; în munții săi trebuie să punem altarele patriei noastre. Mai mult de oricare, ardeleniisunt ataşați la pământul lor; ei cu anevoie peregrinează; iubesc caoasele lor să se odihnească în pământul părinților lor, şi aceasta ledă o mare virtute de rezistență; ei, când se ridicară şi ieşiră dincuiburile lor, trecură munții şi formară gemenele Principate... Să nune îndoim, şi la noi în Principate sentimentul național este în adânculinimilor, tot aşa de înrădăcinat ca în Ardeal. Ideea unității române, înainte de a fi propovăduită de scriitorii români al veacului acestuia de deşteptare, a fost în inima căpitanilor şi a domnilor viteji şi înneobosita muncă şi străduință a țăranului. Din începutul deosebirii şi al despărțirii în provincii, românii noştri căutară totdeodatăde a le lăți şi întinde spre râpile Dunării, către Mare de o parte, şide alta de a nu se dezlipi şi a se înstrăina de ciuburile, de locurilelor de întâia ocupare. Aşa mişcarea literară veni târziu în urmaatâtor străduințe eroice făcute în Țara Românească şi Moldova pentru necurmarea

tradițiunilor istorice. Aşa, înainte de părintele Petruîn Ardeal, logofătul Miron în Moldova priveşte pe românii toți delaolaltă ca o singură familie; şi mai înainte de el, Mihai-vodă Viteazul voieşte să unească pe români într-un singur stat; mai înainte deMihai chiar Petru Rareş, bastard al marelui Ştefan, reclamă moşiapărintească în Ardeal. Şi de ne-am afunda mai înainte în istorie,spre a căta sentimentele de frăție română, am vedea că Ioanițiucerea de la papa coroană pentru el şi urmaşii lui întemeiat numaipe titlul de român. Într-un cuvânt, cu cât vom desluşi mai bineşirul faptelor româneşti de la început, cu atâta mai tare ne vomîncredința că ai noştri s-au luptat pentru ideea unității mai înaintechiar de a fi singura idee fecundă şi adevărat sublimă în literatură.”
Ostaşii mari ai Moldovei şi ai Țării Româneşti încearcă unitatea politică prin putere, poporul prin sunetul buciumului ce răzbatepeste codri şi peste dealuri: cronicarii, stâlpii literaturii, ațâță unitatea morală prin aducerea-aminte a legăturii limbii şi a sângelui,şi unii domni prin şcoale înflorite deschise tot neamului. Unitateaşi tradiția în Ardeal se dezvăluiesc prin durerea lui Şincai, a luiKlein, a lui Petru Maior. Încotro şi când îşi întorc românii ochii şigândul lor, dau de Principate, centrul vieții neamului. În zadar arvrea frații ardeleni să respingă influența veche şi nouă a Principatelor. Existența politică a țărilor, cât de mică este sau a fost, era şieste un punct strălucitor; şi inimile românilor nu puteau fi aiurea;de aceea după aspirațiile politice a venit influența ideilor şi acivilizației. Veacul al XVIII-lea, fiind un timp de decadență pentru Principate, marii ardeleni ce ştiau Moldova şi Valahia mai binedecât Banatul şi Ardealul, opun străinismului, ivit sub forma grecească, scrierile lor scrise cu pana picată a cronicarilor şi

atraducătorilor. Astăzi, când Principatele trăiesc în şirul ideilorfranceze, astăzi, când limba umblă şovăind între multe sisteme,astăzi, când forma veche a stilului este uitată şi rătăcită fărăîntoarcere, iar forma nouă română încă scriitorii nu au nimerit-o,totuşi şcoala ardeleană nu are putere de a trăi nici de tradițiilerestaurației, nici de viața ei însăşi. Sub sistemele latine prin careschimbă limba nu poate mistui stilul franțuzit al Principatelor; deosebirea este că bucureştenii puțin, ieşenii mai mult îşi adapăinspirația de vițele vii ale neamului, caută a-şi ascunde străinismulmăcar sub cuvinte române sau învechite în românie, pe când ardelenii, săraci ca şi țăranii de stilul limbii, cearcă a-şi ascunde sărăciacu mitologia şi cuvinte latinizate. Mulți Ronsard avem, dar Malherbii întârzie a sosi. Ştim că gândul a fost bun, ştim în Bucureşti,în Iaşi şi în Blaj că oamenii ce au pornit pe calea latinirii au fost şisunt pătrunşi de mizeria neamului nostru, de viitorul ce ne estepăstrat; ştim că din ei mulți ar muri şi mulți au suferit pentrumărirea şi mărturisirea româniei, ştim încă şi vedem că, oricândscriitorii vor a pătrunde la inimă, la auzul şi la văzutul românului,uită sistemele. Răul este că pe lângă dascălii noutăților, care aucumpănă în aplicația sistemelor, vin ucenicii care îşi pun silința şifala nesocotită şi neştiutoare a întrece pe dascăli. De la gândulrestauratorilor de a întemeia gramatica latină, de la gândul de astârpi cuvintele de extracție străină am ajuns a schimba tot glosarul. Exagerațiile şcoalelor combatem, nu şcoalele, nu munca, nuîmbunătățirea. Sunt o seamă de oameni care se sprijină pe scriitoriivechi spre a zidi temelia sistemelor exclusive; dar dacă, de pildă,este carte în iune, sunt alte cărți tot de o vechime, ce sună altminterea; nici una, nici altele nu dovedesc nimică, de nu că limbile aureguli şi

excepții, că nimică în lume nu este nou, şi s-au aflat visurişi cercări limbistice româneşti şi în veacul al XVII-lea. Şi noi am vrea să clădim o sistemă de limbă, dar de unde să pornim? – De laTraian împăratul, cum zice Patria în nr. 26 de mai sus, sau de lacronicari? Care-i limba neamului român? Limba lui Ciceron şi a luiTraian, sau limba soldaților lui Traian?...

Până ce Patria va dezlega publicului român această chestie, socotim că sistemele nu au temelie, pentru că rezultaturile nu sunt înarmonie cu neamul; şi rămânem în încrederea că limba română e olimbă deosebită acum şi a fost osebită pururea de limba latină, căcuvintele ei s-au format şi se formează după reguli încă necunoscute, ce îşi au logica în istoria noastră.

XI

În cercările noastre de a ne convinge de temeiurile sănătoase ce ar fi ademenit pe români a părăsi limba strămoşească, am rămasnehotărâți dacă acestea provin din prea mare ştiință, sau numaidin fantazia novatorilor, după şcoalele de unde ies, bucureştenesau ardelene. În mai multe rânduri, vorbind de sistemele limbistice, am zisradicale sau radicalism; suntem datori a ne îndreptazicerea şi a respinge

şi acest temei, pentru că cuvântul radical ald-lor stă în contradicție cu istoria neamului, cu tradiția româneascăşi cu scrierile restauratorilor; unii din radicalişti, raționalişti, şi cevor mai fi, au pornit fără să ne spuie de unde pornesc; alții pornescde la o limbă latină depravată, ce o socot limba lui Ciceron. Dupăaceştia, coloniştii romani au urmat de la descălecatul întâi a vorbişi a scrie latineşte, şi numai cu vremea, cu megieşia şi amestecareabulgaro-slavonă, s-au şters dintre ei limba şi literele latine. Dinnenorocire pentru aceşti utopişti, istoria lumii şi un monument viu,mare de opt milioane de suflete, le stau dimpotrivă. Istoria mărturiseşte că în lumea română, pe lângă limba oficială latină, trăiau cotla cot şi dialecte compuse de latineasca cea obştească ce nu a pieritniciodată în Italia, zice Petru Maior. Aceste dialecte duse de soldațiiromani, răsplătiți cu pământuri în țările biruite, s-au întrulocat cu limbile acelor țări biruite şi au produs modernele limbi, zise neolatine. Cu decadența romană, limba latină oficială pică şi ea; dialectele provinciale intră la rând şi se ridică la grad de limbi;asemănarea limbilor române, franceze, spaniole şi italiene nu vinede la limba latină, dar de la cea latinească a soldaților. – Cu câtcearcă cineva analogiile, suind şirul veacurilor, cu atâta asemănareaîntre limbile surori e mai mare în construcție, în cuvinte şi în idei.Pe când limba latină este uitată ca limbă vie, şi rămâne numai olegătură a cancelariilor, a învățaților şi limba bisericii, limbile nouăse încerc a scrie şi a creşte. Greutatea întâmplărilor istorice,tendințele religioase ne siliră pe noi, românii, a trăi în înrâurireaslavonă, ca înrâurire preponderentă; în lipsă de dovezi vechi, suntem datori a crede că limba românească scrisă a început cu literelechirilice, despărțită cum era de vatra civilizației neamurilor latine,care neamuri luaseră

literele latineşti nu ca o moştenire a limbii luiCiceron numai, dar ca un avut al civilizației italiene din străvechime,civilizația aceea ce a respins litera grecească.
Multă vreme, dialect popular numai, restrâns în întrebuințarea casnică şi în relațiile private, dialectul putea să piară de piereaființa politică a neamului; dar micile privilegii feudale ale Maramureşului şi ale Făgăraşului, neobicinuința pe atuncea a crăiilorde a amesteca neamurile şi a constitui omogeneitatea țărilor, şimai ales întemeierea domniilor române a Valahiei şi a Moldovei,întăresc dialectul. Cu privilegiile mici, cu ridicarea politică a Principaturilor, dialectul se ridică şi se impune dregătoriilor, începe a sescrie prin acturile publice şi se preface în limbă. Cum ne-a părăsitlimba latină oficială cu strângerea românilor, asemene şi limba slavonă ne lasă cu înființarea straturilor române. Un eveniment religios, reformarea, ce desparte omenirea de astăzi, veni când româniaera în cumpănă de a se topi în oceanul slavon, şi goni limba slavonicească de tot din lumea română şi începe adevărata şi singura tradiție a limbii române.

XII

Depărtarea românilor de apus, de unde era originea lor, îi aruncase nu numai în catolicismul răsăritean, dar şi în slavonism, slavoneasca fiind limba politică, oficială şi religioasă a Dunării.Cercările lui Racoţi de a trage pe români la dogmele lui Calvin,într-o ţintire politicească, îl îndeamnă a porunci tălmăcirea cărţilorbisericeşti din slavoneşte şi a întemeia slujba bisericii în limbaromână, pentru a-şi câştiga numeroasa poporaţie română din Ardeal şi din comitaturile ungureşti şi a nu o lăsa nici catolicismuluirăsăritean, nici catolicismului roman, care, după cum este ştiut,nu îngăduie serbarea liturghiei în altă limbă decât în limba latinească. Unul din cele vechi titluri ale limbii româneşti este: „Psaltirea ce să zice: cântarea a fericitului proroc împărat David, cu cântărilelui Moisi, şi cu suma şi rânduiala la toţi psalmii, izvodită cu maresocotinţă din izvod jidovesc pre limba românească, cu agiutorul luiDumnezeu şi cu îndemnarea şi poronca, dimpreună cu toată cheltuiala, a măriei-sale Gheorghe Racoci, craiul Ardealului i proce. Tipăritus-au întru a măriei-sale tipografie dintăi nouă; în Ardeal, în cetateaBelgradului.”
Şi mai departe: „Cinstitul şi luminatul semn al măriei-sale craiul Ardealului, şi al domnului părţitor Ţării Ungureşti, şi a Şpanuluisecuiesc oşteşte i proce.” I. Corinth. „În soborul creştinilor mai voiesc a grăi cu înţeles 5 cuvinte, învăţând pre alţii, decât zece mii decuvinte în limbi străine.” Cuvintele aceste de seamănă a fi criticasistemelor limbistice de astăzi ale românilor sunt o lovire făţişă încontra bisericii latine. Predoslovia către măria-sa craiul Ardealuluişi predoslovia cătră cititori I. Corinth este un curs de istorie aschimbărilor politico-religioase ale vremii şi o dovadă că limba scrisă a început cu tălmăcirile acestea. Pretutindene unde se află suflare românească limba slavonă părăseşte altarele şi

oficialitatea;revoluția se face într-o clipeală şi fără contestație pentru că era îninima neamului de a viețui din puterile totale ale lui, pentru că era în natura dreptei judecăți a românului şi pentru că întemeia şi maitare duhul neatârnării neamului şi împrospăta antipatiile de semințieamorțite acum de mult, cu legături politice şi religioase. Dartălmăcirile poruncite de Racoci cu scop politic ațâțau îndată luareaminte a staturilor române: luând din reformă ceea ce era dupăînțelesul şi folosul neamului, limba vie şi serbarea bisericii, bisericile din Țara Românească şi din Moldova, mai cu seamă din Moldova, unde clerul avea mare nume de învățătură şi de evlavie, opunla acele tălmăciri alte tălmăciri, compun cazanii şi evanghelii comentate, anticalviniste şi păstrează nejignită credința religioasă aPrincipaturilor ce era puterea lor, întărind prin influența lor şicredința îndoită a românilor de peste Carpați.
Încercarea de propagandă politico-religioasă a craiului Ardealului avu de urmare pentru români a da născare unității române în toatăîntregimea ei, a întări naționalitatea prințipaturilor cu inaugurarea desăvârşită a limbii şi dezbârnarea iar desăvârşită a credințeice putea să le atârne de Ungaria sau de Polonia, primejdia noastrăde atuncea.
Precum tot din epoca reformei religioase porneşte şi întemeierea unor limbi apusene ca limbile franceză şi germană, asemene şi lanoi tradiția limbii porneşte de la lupta lui Racoci şi reacția Principaturilor în contra propovăduirii calviniste.
După titlurile istorice ale neamului ce nu le recuză nimene, după analele pozitive ale limbii, în zadar am mai cerca vreun temeişcoalelor moderne, care toate înlătură şi pomenirea chiar atradiției, ca oamenii cei noi ce îşi tăgăduiesc părinții, neştiitoarepoate aceste şcoli că analele noastre răspund la

epoca cea mareeuropeană zisăRenaşterea, adică epoca în care popoarele de toatevițele şi-au găsit forma desăvârşită în limbi, în naturi, în pozițiapolitică şi au plecat pe calea cea largă a ştiințelor şi a civilizației.
Am zis că şcoalele limbistice au cuibul lor în Bucureşti şi în Ardeal. Acele din Bucureşti care au luat de organ Patria sunt şcoale de fantazie, ce umblă după teorii artistice, croind o limbă dramatică, da nu română, pe formele şcoalei ultraromantice franceze de la1830, şcoală cu părul lung, cu antiteza în cap şi în picioare, cumanta pe un umăr, cu ghitara aninată de gât şi cu spada în mână,şcoli de geniu necunoscut în ingrata românie, şcoli ce nu au nevoiede a ținea seamă de istorie, şi cheamă tradiția o coterie. Adevărat că scrierile ce ies din aceste şcoli sunt netrebnice pentru mulțime;adevărat că propăşirea ideilor se întinde la numărul fericiților ce lepot înțelege; adevărat că nu sunt de acele „ce spun cinci cuvinteînvățând pe alții, dar de acelea ce spun zece mii de cuvinte înlimbă străină"; adevărat că aceste şcoli au de scop a învăța şi aconvinge pe cei învățați şi convinşi numai. Curioasă coterie estetradiția, de o pot înțelege şi mulțimea, şi învățatul, şi şcoalelebucureştene.
Seama Ardealului în istoria nouă a limbii e mai grea. Ardealul, ce are tradiția calvinistă, Ardealul, care în veacul trecut s-a luptatcu acea tradiție în contra năduhului străin, purcede şi el însă dinradicalism, şi radicalism latin. Multă ştiință, multă erudiție suntîn Ardeal; prin urmare, logica istorică nu a putut fi neştiută şi neînțeleasă ca în alte şcoli.

XIII

Această contradicție vederată a tradiției cu fapta învățaților ce leapădă tradiția, ascunzând-o, sub pretext de baştină latină, ne-aadus a cerceta dacă nu cumva vro idee mai departe nu stă ascunsăîn sistemele latineşti ce înfloresc în Ardeal cu cuvânt de românie?Ardealul nu este ca Principatele o întregime de credință; şi şcoalelelatine, şcoala de la Blaj, e şcoala românilor uniți. Nu doară căcredem că căpeteniile ar putea vrodată falsifica dreapta judecată aromânului, încât, ca sf. Petru, să se lepede de românie, dar ideea religioasă fiind o putere asupra popoarelor, am văzut cu oarecareîngrijire şi îndoială latinirea neobosită şi sistematică ce vine dinaceste şcoale, cu atâta mai mult că catolicismul român este foarteîndrăzneț la prozelitism. Pentru românii țărani, primejdie nu încape;deşi toleranța religioasă a fost un act pururea cunoscut în faptă, denu în drit, de guvernele țărilor, unitatea credinței nu s-a clătit, şieste de adeverit că nu se va clăti vrodată; dar propovăduirea catolicismului ce se face, ajutată de latinirea limbii, ar tăia în douăunitatea morală ce leagă deosebitele familii româneşti, acea unitate care ne-a mângâiat veacuri şi a făcut puterea sufletului nostru.Statornicia Principaturilor în patimile istorice a produs roduriledorite; mântuirea a sosit astăzi! dar, osebiți de vițele vii ale neamului prin hotare politice, ardelenii, de vor aluneca pe calea propagandei, se osândesc a pieri, slăbind totodată mijloacele neamuluide a se ridica la poziția la care îi cheamă astăzi prefacerile politiceale lumii. Zile de frăție ca a Blajului din

15 mai 1848 se ridicărareori în istoria unui popor împărțit în credința sa. Spuie căpeteniiilea uniților şi a neuniților cu câtă muncă sufletească au putut pe treizile impune tăcere pizmelor religioase?
Biografia latinitorilor, începând de la Petru Maior şi de la restauratori, ar putea să ne puie pe urmele unei propagande, de carenu credem să fie bucuroşi românii şi ne va modera în iutele prefaceri limbistce întemeiate pe limba latină.
Pentru a scăpa România de panslavismul ce o cotropea în minutul unde venea panslavismului, pe nourii nordului, ajutorul înarmat, înavuțit şi năvălitor al moscalilor, se ridica limba scrisă ceizgonea slavonismul şi din biserică; acea limbă scoasă din aplecărileîntregului neam, în ziua primejdiei întărită de cronicari, s-a luptatpână astăzi şi a făcut singură unitatea şi tradiția românească. Depotopul slavonismului ne-a scăpat reforma; de Calvin ne-a scăpatconştiința românului, care a luat limba fără a-şi da credința; de potopul latinirii, ce şi cine a scăpa România?

Partea a doua

I

Simțul firesc al românului seamănă a fi amenințat de întreagă stingere. Sisteme se ridică în contra sistemelor, şcoalele se ridicăuna asupra alteia şi se întreabă în furia polemicii stârnite de câtevaluni: Cine a dat născare jargonului? Tu... eu?... Bucureştii sau Blajul, sau jargonul nu ar fi oare limba reacționarilor, aristocraților,slavonilor şi rusolatrilor moldoveni, care, după concluziile neconcluzând ale dlui B..., au slăbiciunea absurdă şi retrogradă de a crede şi propovădui că instrumentul cu care s-ar putea cânta româneşteeste bun, dar că meşterii nu sunt vrednici. Noi, care credem căglasul a opt milioane de suflete are mare putere în cumpăna logicii,şi putere mai mare decât logica sistemelor ce se întemeiesc pe gramatici străine şi pe uri politice fără ființă astăzi, noi, care credemcă glasul acestor opt milioane de suflete este mai mult decât ocoterie, cuvânt mai mult artistic şi glumeț decât drept, aruncat dedl B... cu dezinvoltura ştiută a limbajului bucureştean, ne-amîncredințat, după pătrunzătoare cercetare a lexicoanelor, că coterieînsemnează societăți mici (româneşte: adunări), sau prietenii literare şi altele sau şcoale sistematice, ce se încerc a trăi afară de viațaobştii şi a se deosebi de traiul tuturor, bunăoară cuacării şi pedanții.
Cât de frumoase sunt sistemele şi rodurile lor, sunt români nătângi, convinşi că o limbă, fie ea turcită, grecită, franțuzită şislavonită, când vorbeşte de neam şi s-a născut cu el, când spune detrecut, de patrie şi în fiecare cuvânt stă o tradiție istorică, o durere,o fală, sau o simțire, e o limbă

nepieritoare şi cu anevoie de a stârpi.Propovăduirea calvinistă a produs vietatea româniei; ea, precum s-azis, a scăpat neamul de oficialitatea slavonismului în stat şi în biserică, care oficialitate ne mâna în adevăr a nu mai fi nație şireduce limba la un patoa dezmoştenit precum e acel patoa românescde pe şesurile Tisei. Dar propovăduirea calvinistă şi reacțiaromânească în contra ne aduse forma desăvârşită, forma concretăa neamului nostru. Pentru a tălmăci ideea noastră mai cu pătrundere,am zice că românia a ieşit înarmată de toate puterile viețuitoaredin revoluția religioasă, ca Minerva din fruntea lui Jupiter, nescăpânddin vedere că neamul nostru este rodul lumii romană şi al lumiibarbară pe malul Dunării, cum franțujii, italienii, spaniolii suntrodurile în alte proporții al civilizației vechi şi a sălbăticimii. Moderna ură politică a moscalilor, de care poate frații de peste munțica mai depărtați nu erau şi nu sunt pătrunşi ca noi, ne-a aruncat înitalienism, în franțuzism şi în alte isme ce nu erau şi nu suntromânism. Însă primejdiile politice, încât priveşte robirea sufletului român, au trecut, adevăratul românism trebuie a-şi ridica capul.
Deosebitele şcoale despărțitoare lumii română se unesc în socotința lor despre puțina ştiință a limbii slovenilor şi prin sloveniiaceştia ne măgulim a crede că se înțelege reacționarii moldoveni aiRomâniei literare. Ce vor să zică şcoalele cu cuvântul de ştiință alimbii nu se prea pricepe, căci țesătura, legătura părților unei fraze,singularul şi pluralul sunt astăzi ştiințe ale copiilor şi nu se cerenici barbă, nici ani pentru a lor învățătură. Purechetul unei virguli,lipsa unei vocale, greşul unei perioade sunt lucruri serioase,mărturisim, şi vrednicesc refutații şi nopți de neodihnă a capetelorînvățate, dar să fie îndurare şi iertare când cititorul va putea

culegeideea prin greşelile limbii. – Nu corectura scrisului face cărţile maibune... îndeosebi pentru limba română, unde să căutăm regulileei? În şcoale?... Dar şcoalele se deosebesc toate prin sistema deţesătură şi de ortografie, şi toate pornesc de la analogii străine,unele italiene, altele latineşti, altele franţuzeşti. – În cărţilebisericeşti, în cronicari, în pildele lui Şincai, lui Klein, lui Maior,ale puţinilor cărturari în urma acestor, în poeţi ca Cârlova şi Scavinski?... Dar şcoalele, ca să fie logice, trebuie să respingă şi pe uniişi pe alţii, că ei sunt barbari, şi nu sunt români, după Blaj sau dupăBucureşti.

Dacă cărţile şi manuscrisele cele mai vechi nu ne dau altă limbă decât aceea ce umblăm a lepăda astăzi, putem oare să presupunemregulile, rădăcinile, terminaţiile şi schimonositurile combinate şicomplicate ce ne impun şcoalele, şi putem crede ca cuvânt de evanghelie că Iaşul, Blajul sau Bucureştii au găsit românia prăpădită.

Nu. – Cărţile cele întâi erau izbucnirea duhului neamului, ce îşi găsise întregimea lui după frământarea nevoită a veacurilor, eraurevoluţia învingătoare a ideii româniei, ce se mişcă în sfârşit înveacul al XV--lea şi vin la lumină în veacul al XVI--lea, cu limba,cu aplecările, cu civilizaţia şi presimţirea de tărie a ei. Până a nuluci la soare, naţionalităţile mocnesc veacuri, şi odată răsar cutoate armele lor, credinţă religioasă, credinţă politică, civilizaţie şilimbă.

Ideea româniei, născând în veacul al XVI--lea, se preface în revoluţie politică şi porneşte regulat analele naţionalităţii printipărire de cărţi: dar temelia acelei revoluţii este tradiţia orală.

Tradiţia orală a neamului nostru cuprinsă în cântecele vechi, zise astăzi balade, ne dă tot românismul cărţilor

bisericeşti şi alcronicarilor, iar nicicum românismul nou. Astă tradiție orală,nețină în seamă de şcoale, astă tradiție pe care este ziditănaționalitatea română împrăştiată într-o minunată asemănare şiunire pe toate laturile româneşti, e limba. Câtă osebire ar fi întreprovincialismurile moldo-ardeleano-române, am avut şi mai avemîncă o limbă mai presus, o limbă cu care ne putem înțelege delaolaltă, moldovanul cu tisanul, ardeleanul cu craioveanul.

Decât vom discuta şi argumenta latineşte despre sisteme negăioase, care ostenesc, suntem în încredere, şi pe dascăli şi pe ucenici, ne închipuim mai bine că românii nu ştiu nici latineşte,nici franțuzeşte, nici italieneşte; şi se mulțumesc a spori înainte, înrod şi în frumusețe, limba aceea care le-au făcut veacurile, pentrucare i-au hulit, necăjit, chinuit ungurii şi slavonii.

Nici Racine, nici Pascal, nici Schiller, nici Homer, nici Dante nu au făcut gramatici; unii din ei au scris până a nu fi gramatică înlimbile lor, şi scrierile lor au slujit de-a face gramatici, şi fac podoaba neamurilor lor şi a omenirii. Naționalitatea nu stă nici în gramatică, nici în rădăcini, nici în terminațiile unei limbi, dar în limba uzuală; românilor numai le-a fost dat a începe viața cu cărținepotrivite şi a slăbi naționalitatea cu sisteme şi chestii înnoite dingâlcevirile retorilor picării grecilor şi a românilor şi din sfezile scolastice ale Veacului din Mijloc.

De unde a pornit împotrivirea buruitoare în contra calvinismului, de acolo trebuie să pornească şi reacția mântuitoare în contrascolasticii latineşti, ce ne duce la apostazia naționalității. Uităm că latinismul şi neolatinismul au fost un steag politic, ce nu maiprinde loc acum; între români, moldovenii, şi între moldoveni, colaboratoriiRomâniei literare sunt singurii ce nu au impus

românilornici gramatici, nici altă scriere după iscodirile închipuirii lor; singură Moldova, ca şi în lupta naşterii, a sprijinit tradiția scrisă şitradiția orală. Este iertat dar Moldovei a cerceta titlurile necontestate vechi şi a cumpăni temeiurile nouă; este iertat Moldovei, carea pus mai multe pietre la zidirea veche a naționalității a se convinge dacă limbile nouă fac cât limba veche, cât de frumoase şiarmonioase sunt ele, dacă substituția lor este putincioasă, de nevoie,şi conformă cu țelul la care sunt chemate limbile de a fi un organde înțelegere nu a unor oameni, dar a oamenilor, şi a se încredințacă latinirea, saufranțuzirea, sau talienirea româniei vredniceşte truzile ce am putea întrebuința în cercetări şi lucruri mai serioase.

II

Nici o pricină personală nu ne-a îndemnat a pune pe hârtie micile observații ce a tipărit România literară sub nume de Cugetări,nici nume, nici profesie de cărturar nu avem; în călătoriile silite,uneori primejdioase, între români la 1848 am avut prilej a vedea şia ne dovedi nepotrivirea doctrinelor nouă ale limbii cu firea duhului, cu nevoile şi cu obiceiurile neamului. Cum zicea d... B. peCâmpul Libertății de la Blaj de silnica legătură a Ardealului cuȚara Ungurească, că

ungurii puneau la cale de români fără români,am putea să zicem şi noi că gramerianii au pus la cale limba fără aîntreba pe limbă. Un lucru necontestat că limbile se prefac, dar seprefac ele singure cu întrebuințarea zilnică, cu sporul ideilor şinevoile civilizației; însă prefăcătura adusă de ani şi de trebuință,măsurată pe noima aplecărilor şi a năravurilor neamurilor enesimțită la auz şi la vedere. Tulburare în limbi, cum a fost revoluțianoastră, pică în baltă, dar nu pică până a nu aduce confuzie înidei, desfrânare în condei, cacofonie şi stavilă în inspirație. Cândrevoluții de aceste năpăstuiesc neamurile, sau neamurile pier, sauoamenii de judecată vin dincotrova şi se opun potopului stricător.

Priveala unei polemici aprigi, ce a picat într-o înjosire de idei şi de cuvinte neiertate, ne-a fost întrerupt şirul ideii noastre istorice.Să o urmăm de aici înainte, după cum faptele şi vederea românilorne-au arătat-o în câmpul Blajului, al Filaretului, pe şesurile Tisei şipe malurile Prutului.

Un lucru dovedeşte polemica, că toți românii nu sunt poleiți şi cioplíți ca atenienii, dar că au mult din firea beoțianilor; maidovedeşte polemica încă că pedanții sunt iuți, şi îndeosebi că oseamă de învățați ai Ardealului apără limba născută din sisteme,ca o limbă ardelenească. Poate să fie ardelenească, dar nu esteromânească. Judecata dreaptă nu ne îndeamnă a scrie franțuzeşte, şi nici un moldovan nu a propovăduit aceasta; moldovenii zic căpredicile politice de pe câmpul Blajului de la 1848 s-au ținut într-olimbă necunoscută celor patruzeci de mii de români adunați şi căacea adunare, fără Iancu, fără Buteanu şi fără alți feciori asemene,ce nu vorbeau după gramaticile şi lexicoanele Blajului, ar fi fost omare mistificație. Facem chemare la mărturisirea celor ce au fostfață, iar dacă mărturisirea ar putea lipsi, ne îndreptăm la gazeteledin acea epocă şi la

protocolul adunării din mai 1848. – Suntemconvinşi că înşişi învăţaţii Ardealului sunt astăzi uimiţi de rodurileşi confuzia propusă; simţim aceasta la moderaţia temeiurilor, a criticilor din nr. 22, 23, din Foaia pentru minte, unde cunosc că sistemele au întrecut hotarul lucrurilor iertate. Nu vom ridica ce estegreşit în apreciaţia dlui G. S. despre autorii franţuji şi limba franţuzească vorbită în Paris, deşi se pare ciudat ca Iaşul şi Blajulsă discute aceste obiecte, când e vorba de română; însă dacă înFranţa există academia, şi academia folositoare, aceasta vine pentru că în Franţa nu sunt, nici au fost mii de sisteme şi de şcoli, miide gramatici, lexicoane şi opere, după acele şcoale şi sisteme felurite în consecinţe. Are Franţa academie, pentru că Franţa în vreme aînlăturat pedanţii, pentru că gramatica s-a mărginit a da numaireguli organizatoare a graiului unei limbi ce se vorbea şi se vorbeşte,iar nu codul unei limbi închipuite. Nu este drept ce zice fratele G.S. de fraţii moldoveni că nu pricep că limba se schimbă cu vremea.Moldovenii au pus schimbarea ca un axiom de cele ce nu au nevoiede demonstrare; ne pare rău de a-l îndrepta la nr. din Românialiterară; dar acum zicem că, de se schimbă limbile, gramatica însănu. Critica din nr. 23 a F. P. M. (Foaia pentru minte) se ocupă multde alteraţiile şi pronunţiaţiile provinciilor; şi aici ne pare rău deînţelesul criticului că provincialisme nu sunt limba; dar când oamenii din osebitele provincii, ca cronicarii, Klein, cărţile bisericeştişi mai târziu Şincai, s-au tălmăcit tot într-un fel, fără a pica în hiere, fără a mânca şapă şi fără a-şi pierde pşenea etc., suntem siliţia crede că este o limbă. Am crede chiar într-o gramatică ce s-ar facepe documentele ce avem, dar nu pe documente ce ne închipuim căam avut. Gramatica ce se complică şi, pentru a vorbi mai drept,care porneşte de la filologie, nu dă extrasul limbii vii, ci

produceteorii ingenioase câteodată, dar totdeauna împoncişătoare realităţii. Românii au dat prea mare însuşire filologiei, sau mai binecuvântologiei, care e o ştiinţă de anticar, şi au ridicat-o până ce aufăcut din ea temelia unei limbi; dar nici Academia Franceză, nicigramaticile franţuzeşti nu pornesc de la filologie. Lexiconul a înscris cuvintele vechi sau nouă, ori de ce baştină, introduse de practică, de amestecarea dialecturilor provinciale şi străine, de inspiraţiileşi talentul scriitorilor. Gramerianii, pornind de la realitate, au culesşi statornicit reguli organice ale ţesăturii, singura misie şi datorie agramaticii. Când practica leapădă un cuvânt, academia se mulţumeşte a însemna noima şi etimologia lui şi a spune: cuvânt vechice nu se mai întrebuinţează; când practica a făcut un cuvânt, sau aîmprumutat unul, academia îl înregistră iarăşi cu noima şi etimologia sa. Polemica însă, cât nu va ajunge în necuviinţă, nu poate finefolositoare şi ne-a deştepta într-o zi calea adevărată. Precum fraţiiardeleni, cărora le cunoaştem multă ştiinţă latinească, sunt greşiţiîn apreciaţia lor despre autorii şi limba franceză, asemenea le estegreşită propunerea despre dl Eliade, ca cap de şcoală în Moldova.Moldova e o ţară rece, unde entuziasmul, fie politic, fie literar, nuprinde în clipeală; nici teoriile italiene şi romantice ale vestituluirevoluţionar, nici sistemele ardelene nu au prins rădăcină. Cei dinrari şi respectabili moldoveni, ce s-au încercat în nevinovate forme,au avut puţini imitatori, rămânându-le lauda numai că au dat semnul mişcării intelectuale, şi dându-şi laudă mai mare încă, nu cusisteme gramaticale, dar cu cercetări istorice, cu cercări de poezieşi alte asemenea ce au aţâţat publicaţiile şi scrierile moldoveneştide pe la 1840. Dar şi apreciaţia criticului despre românismul Principaturilor e greşită; românismul

până la veacul al XVI--lea era numai în colţ, şi staturile române se mişcau în rotirea slavonismului,care, am zis-o o dată, era civilizaţia preponderentă. Slavonismulera Dunării ce a fost Apusului latinismul. Ardelenii, neavând fiinţălegală, nu aveau nevoie de a se ţinea de tradiţia politică a vremii;dar dacă arhiva oficială şi biserica au fost slavone la noi, să nuuităm că relaţiile dregătorilor cu locuitorii au fost româneşti, căcărţile domneşti către dregători erau româneşti, că tranzacţiile scrise şi judecăţile se făceau româneşte; şi dacă în Ardeal este colecţiade două sute diplome, toate slavone, în Moldova avem sute de miide zapise, cercetări, titluri de proprietate şi hotarnice originaleromâneşti. Erau aşa de români, că toate hrisoavele sună: „Înainteanoastră şi a boierilor noştri moldoveneşti..” Tălmăcirile uricelor,slobozite odată cu acturile oficiale slavone, sunt încă dovezi aleromâniei şi titluri ale limbii.
Studia istoriei nu este numai în cărţi tipărite: cartea vie a poporului, adică năravurile, obiceiurile publice şi private, portul, muzicaşi limba ne vor da poate soluţia ce o căutăm, soluţie ce o simţim cutoţii, învăţaţi şi neînvăţaţi, şi care unii o vânează pe pământuristrăine; nu îndelungat poate orbirea sistemelor să întunece minteaunui neam.
Este în obiceiul criticilor, ce simt pămâtul înfundându-se sub greutatea unor sisteme, a sări din un obiect în altul şi de a pune încauză efectul. Aşa şi dl G. S. de la gramatică a sărit la frumuseţilestilului, de la Blaj la Atena şi la Roma; şi de la frumuseţile stiluluila clasicii lumii, de la clasicii lumii la cântecele populare... Dl G. S.şi toate şcoalele noastre trebuie să urmeze tocmai din contra,... săpornească de la cântecele ce le hulesc ca să ajungă la clasici!...Prin câte fazuri şi prefacere au trecut toate limbile până la clasici!...Numai noi am avut pretenţii de a ne face clasici

până a nu începe,de aceea suntem legați în felurite sisteme care au prefăcut toatăromânia într-o arenă de pedanți. Fiecare fază în existența limbilora avut o epocă de mărire, a produs o operă ce a determinat fazaurmătoare; dar propăşirile nu au venit cu sistemele; nu sistemele au înfiat pe Ennius Rusticus, nu sistemele au înfiat pe Horatius. Clasicii se chem clasici, pentru că rezumă în ei, cu talentul sau cugeniul, civilizația şi calitățile veacului lor. Dar numai prin gramatică nu se fac clasici. Vaugelas nu e numărat între clasicii franțuzeşti, şi nu avem nădejde că românia viitoare va putea puneîn rândul clasicilor grameriani de astăzi. Sunt autori care au scrisdupă toate regulile gramaticale, şi nu sunt clasici; sunt alții plinide greşeli antigramaticale, dar sunt clasici. Pentru ce?... Cea întâinevoie a omului este a înțelege şi a fi înțeles. Cât de clasic ar fi unom neînțeles, munca lui e netrebnică, şi cunoaştem multe opere deasemenea în biata românie.
Faceți-ne o gramatică a limbii după limba nu ce ar trebui să avem, dar după limba ce avem, şi lăsați-ne să începem de la început,lăsați-ne să ne rugăm lui Dumnezeu; iar nu lui Dominus Zeus, careeste un domn păgân, lăsați-ne să lucrăm în voia sa limbuşoara astaturcită, grecită, ungurită, slavonită şi ce a mai fi, ce o înțelegemtoți, şi vom ajunge şi noi de când în când a naşte câte un clăsicişor.Noi, moldovenii, dimpotrivă, simțim că o mare avuție, inspirație şilimbistică este în cântecele disprețuite în Ardeal, şi cu ele şi voiacriticului vom urma înainte cercetările retrospective. Şi Homer afost orb, şi gramerianii de pe vremea lui l-au hulit de barbar şineclasic. Cu părere de rău vedem pe ardeleni mai mult dedați literei lucrurilor decât duhului, multă erudiție moartă, dar nicicumspiritul filozofic al lucrurilor.

III

Gramatica, a zis oarecine, este un mijloc, iar nu un țel; la români, ambiția gramerianilor a prefăcut mijlocul în țel; cu pericolul de astinge în noi închipuirea, slobozenia gândului, volnicia stilului, armonia, firea şi folosurile scrisului, domnii grameriani ne-au adusîntr-un timp în care popoarele s-au scuturat de vrăjbile şcoalelor, şila un neam mândru ca al nostru, în care conştiința sângelui a fostvie în cele mai grele vremi ale istoriei sale, a concentra înțelepciuneaneamului cu cuvântologie, alfa şi omega ştiinței şi a râvnei românilorde dincoace şi de dincolo de Carpați. Primejdia înghițirii slavone,frica şi visul rău al gramaticilor şi politicilor noştri, au petrecut-ode mult românii, şi au petrecut-o până a nu fi pe lumea românăgramaticii şi politicii. Cine ia pană în mână astăzi nu gândeşte ceva scrie, ce carte de folos va da la lumină pentru inima, mintea şiînvățătura românului, dar gândeşte pe ce mod va scrie, pe carelogică gramaticală: pe logica italienească, pe logica ardelenească,pe fantezia franțuzească, sau pe alte logici, nebotezate încă, cafoile Blajului, ca Patria din Bucureşti, ca Zimbrul din Iaşi; nimenenu scrie ca să-l poată înțelege frații şi părinții săi... Patrioții scriitori, gramerianii, ziditorii de temelie ai limbilor nu văd gloata, poporul iubit pentru care se fălesc că lucrează, sau socot acea gloatădeprinsă cu latinească,

franțuzească şi italienească; nici unul nu-şiaruncă ochii peste logică şi nu se întreabă când şi când: oare logica lungită, tot lungită şi întinsă, ca o ață, din deducție în deducție,nu cumva duce drept la neputință şi la groapa absurdului, dacă neeste iertat a întrebuința acest cuvânt străin, tălmăcit româneşteprin cuvântul neghiobie? Logica este de a se opri la pontul unde unprincip se loveşte cu alt princip, şi pentru noi este de a ne opri înanalogiile stârnite la pontul unde limba noastră respinge limbilestrăine, la pontul unde aceste analogii vatămă nu numai armonia,dar ființa organică a limbii.
România ştie acum de descoperirea manuscriptului moldovenesc din 1427 în biblioteca de la Oxford; acest manuscript dă dreptateRomâniei literare în privirile sale istorice asupra limbii scrise. Nu ne fălim de această descoperire, ce ne întăreşte în apreciațiile noastre,pentru că adevărul izvorea pentru noi din însăşi viața neamului;simțim că toate sistemele şi-au trăit veacul şi oamenii serioşi, ca săprindă la putere, se întorc şi se vor întoarce, ca uriaşul din mitologie, la doctrina sănătoasă, adică la tradiția istorică în picioare,tradiția care ne-a făcut şi ținut români, şi care tradiție, ea numaine va da putințele de a produce literatură însuflețită şi trăitoare şine va pune pe calea civilizației adevărat națională, de care nedepărtează năluciri.
De a greşi prin mult patriotism este o greşeală frumoasă; de a greşi cu trudă, cu erudiție încă nu este nefolos: din frământăturaminților, din scăpăratul ideilor ies priceperea şi adevărul; sistemele, judecata de înseşi rodurile sale sunt în cumpănă de a opri întinsele lor deducții; mulți scriitori se alăturează de tradiții; şi aceştiscriitori sunt cei bine primiți de cititori; este de prevăzut că încurând şcoalele şi tradiția

se vor uni într-un eclectism, unde neamână sporul ideilor, dezvoltarea civilizației, şi de care ne leagăbaştina noastră, căci românul s-a născut prin eclectismul politic;gramatica se va reduce la misia sa, şi scriitorii, după învățătura,talentul şi aplecările lor, vor întrebuința, alege, lepăda şi românizacuvintele. De a face din limbă o chestie de naționalitate se înțelege;dar de a înturna şi răsturna o limbă împotriva trasului ei este altăchestie: chestie de pedanți, de neştiitori, de şarlatani sau de mişei,când nu este cumva o neguțitorie de sentimente patriotice. De avorbi de aşezarea limbii pe nişte baze mai solide, de baze cerute deregulile ce constituie o limbă este o frazeologie strălucitoare pentru ochii slabi, îngâmfătoare pentru cel ce o scrie, deşartă pentruînțelepți. Când se naşte o limbă în lume, se naşte cu organismul ei,se naşte negreşit pe o bază solidă, pe baza alterațiilor sau adecompoziției altor limbi, pe condițiile viețuirii a poporului ce o înfie sau care se naşte cu ea, precum românii, pe condițiile climei,a vecinătății şi o mie de alte condiții ce alcătuiesc istoria. Nu doarăsă căinăm românii că, surzi şi muți, nemişcători şi nesimțiți douămii de ani, nu au avut răbdare a aştepta zilele noastre, pentru a lise face o limbă solidă. Dacă cititorii României literare ştiu muzica,ar putea asemăna cuvintele însemnate cu oarecare întorsături urlate nepotrivite cu notele şi acompanemântul.
Până la ziua dorită a înfrățirii sistemelor, Patria eroică din Bucureşti, un corp ager, ce respiră ca un torent liber un aer de viațăvegetală, spânzurată cu sfforțu pe vârfurile antitezei, ca o pasăre pebolta cerului va urma a sprijini sistemele, ba încă va mai naşte o sistemă ce se iscăleşte Y grec; singură buche sistematică de carescăpase biata românie. De ce rădăcină să fie acest Y grec ruşinos,ascuns în coada Patriei noastre, ca alt Y grec ce se ascunde încoada rândurilor de

pe urmă ale emigrației române de la 1848?...Nu este ardelenesc, căci Ardealul, şi când se îmbracă latineşte, totvorbeşte româneşte. Moldo-român?... Dar românul de mult s-adespărțit de grecul; nu ar fi oare acest Y grec din acele neamuriînțelepte, care ştiu, zice dl Voinescu, a pregăti în optsprezece feluricartofele, dar nici într-un fel a vorbi româneşte?... Crescături hibride ce stârpesc pământul român, de care s-a mai vorbit odată în Moldova.

IV

Roma creşte, se întinde, se revarsă peste lumea întreagă prin soldații şi coloniile ei; până în veacul al IV--lea, în care năvălirilenoroadelor se prefac în potopul omenesc ce a înecat puterearomanilor, vorba în provinciile romane se împărțea în limba oficialăa dregătorilor şi a şcoalelor, adică limba latină, şi o limbă populară, alcătuită după fiecare provincie de limba romană a soldațilorşi a coloniştilor şi de dialectele, ori de ce baştină, ale aborigenilor.Dachia, mai mult, ca cea de pe urmă şi mai mare colonie, s-a colonizat cu o mulțime de oameni şi soldați din toată împeria, şi maiales de italieni, de spanioli şi de gali în scopul politic de a încingeEuropa şi Italia de sânge credincios, unit cu patria mumă în tradiții,în religie, în interesele afinității; se înțelege

lesne că nămolul deoameni aşezați în Dachia aduse în noua patrie dialectele mixte, ceîncepuse a se tocmi la dânşii, şi totodată tradițiile, credințele şinăravurile lor; amestecarea lor năştea limba şi naționalitatea românăsau romană a noastră, în care elementul roman trebuia să domnească în proporție mare, dar fără a înlătura alte ramuri nevoite.
Greşeala noastră a fost, de când am intrat în dezbaterile limbii, că am urmărit numai asemănările noastre cu limba latină şi celelalte limbi neoromane, dar nu ne-am bătut capul cu neasemănările
– şi tocmai neasemănarea informează duhul sau, cum se zice astăzi,geniul limbilor – şi desparte o limbă de alta: singurul Petru Maiora presimțit aceasta.
Dovadă că neamul nu vine din Roma de-a dreptul, nici din Italia numai, ci din provinciile europene ale imperiului: Italia, Galia,Spania, Grecia mare, stau cele multe obiceiuri păstrate astăzi deromâni, care se găsesc unele numai în Galia, iar altele în Spania, şi Lexiconul românesc – altele în Italia; dovadă că limba nu este latină, stau: țesătura şicuvintele cele numeroase care lipsesc în latină, dar se găsesc în limbile noastre, şi tradițiile ideii naționale trăitoare la noi, ce îşi au perechea în unele din țările citate; şi în sfârşit numirea de haine,de lucruri, de sate şi de locuri, care numiri desluşite de aproape ne-ar ajuta a descoperi pricina deosebirii românilor în pronunțiație,în florile hainelor şi ne-ar aduce poate a specifica geograficeşte în care lature s-au aşezat, de pildă, coloniştii veniți din Spania, sau cei veniți din Galia şi Italia.
De la al IV--lea veac, lumea romană se sfarmă: târgurile, coloniile, provinciile se despart; care se stăpânesc de sine şi, care se cuprind de barbari, limba latină se retrage pe vârfurile societății,iar limbile şi dialectele năvălitorilor se

intorloc, se mistuie, se topesccu dialectele romane; dialectul italian rămâne mai roman, deşi numai latin, ca unul ce din capul locului se alcătuia de mai puținepărți eterogene, şi ca tradiție vie a limbii obşteşti vechi a Italiei;dialectul romano-galic se modifică cu limba biruitorilor germani,dialectul romano-ispanic cu limba gotico-arabică, şi dialectul nostru, cel mai de pe urmă născut din toate elementele ce aveau rădăcinăîn Galia, în Spania, în Italia, în Grecia mare, se combinează cuinfluența slavonă.

V

Întrebuințând porecla dată de dl M. Kogălniceanu unor „Columbi" literari de astăzi, am zice cu temei că, Petru Maior osebit,toți novatorii din timpul nostru au fost şi sunt tătari în limbă şi înistorie, când s-au silit a ne încredința că suntem fiii romanilor depe malul Tibrului şi ne-au îndatorit a vorbi latineşte. Nici un puristneolog nu poate întuneca adevărul istoric, pentru că adevărul acestaeste viața ce ne mişcă. Pe lângă izvorul istoric trebuie să mai ținemîn seamă că norodul alcătuit din colonişti şi legionari, trezindu-se într-o țară cu păduri întinse, cu felurite zidiri ale naturii necunoscute lor, cu climă osebită, cu vecini duşmani înarmați şi străini dehaine, de limbă, de năravuri, silit de a-

şi preface în totul viațaînlesnicioasă a Italiei şi a Galiei în viață aspră, muncitoare, aucăpătat alte idei, aplecări şi impulsie, şi-au prăpădit accentul dulce;prin urmare, dialectele felurite întrunindu-se, au mai sporit cu cuvinte nouă. Ce fac neologii din cuvintele născute odată cu românia...cuvinte ce nu sunt nici latine, nici grece, nici celtice, nici slavone?..Ce vor face din rădăcinile pelasge ca: iorum, hora, miros?... Cu cedreptate vor zvârli sau opri cuvântul codru, cuvânt nelatin, dar cese găseşte în limba franțuzească veche?... glod, în limba spaniolă şialte multe?... Bucureştenii şi poeții din Moldova zic astăzi: parfum... Ardelenii au osândit şi pe Petru Maior de slavon şi ne-au datlexicoanele ce le ştim.
Acestea sunt temeliile istorice ale limbii şi a neamului. Fapta logică nu poate fi alta, decât o limbă compusă de mai multe elemente; toate aceste elemente au conlucrat a o produce, prin urmare nici unul nu e străin şi slavonismul este o nevoie istoricăpentru limba noastră precum germanismul, arabismul au fost nevoileistorice ale celorlalte limbi neoromane, pentru a se întregi. Scoatedin limba românească ramurile străine... unde e limba... unde eoriginalitatea ei?... Orice vom face, mirosul slavonesc are să rămâie;doară să ne hotărâm a adopta ex abrupto limba latină sau alta înloc. Slavonismul e strigoiul cu care ne sperie reformatorii; dar ni separe că reformatorii nu au învățat rolul slavonismului în limbanoastră; ardelenii şi bănățenii leapădă slavonismul, pentru că le-aufost urâți sârbii ce le disputau dajmele bisericilor; noi lepădăm slavonismul pentru că urâm astăzi pe ruşi, însă cu toate aceste uri,slavonismul nu ne va lepăda şi el zice ca domnul Moldovei: „Dacăvoi nu mă vreți pe mine, eu vă vreau pe voi”.
Precum în rânduiala psihologică, asemene şi în rânduiala

materială a lumii şi a faptelor istorice sunt principuri ce se împoncişesc la întâia vedere, dar aceasta este orbirea duhurilor mici şi a vederilorscurte, ce nu văd mai departe decât la gardul lor şi îşi uimescmintea şi priceperea a chiti un lucru sau o chestie numai pe o parte.

....

După socotinţa mea, rolul adevăraţilor învăţaţi ce se vor îndeletnici cu filozofia va fi să se mărginească în definiţia rânduielilorlimbii, statornicia sintaxei şi a ortografiei; iar alcătuirea, întrebuinţarea, iscodirea sau depărtarea cuvintelor trebuie să rămâie proprietatea urechii, a bunei judecăţi ale scriitorilor. Codul limbii nupoate fi mai aspru decât cele politiceşti. Cuvântul, fie slav, fie turc,fie latin, ce se va români, are drit de împământenire, şi numaiobşteasca frământare şi nevoia pot să-i deie indigenatul, iar nuautoritatea fabricanţilor de sisteme. Oare elementul fundamentalgerman al limbii engleze îi necinstit, deşi limba englezească cuprinde multe cuvinte franceze, italiene, latine?

Oamenii serioşi, ce privesc literatura ca complementul naţionalităţii, sunt datori să se opuie puhoiului de sisiteme cuvântaşe şi acombate tendenţia literaturii cu cuvinte verzi şi stacojii ca frunzelecopacilor când le-a bătut bruma toamna, în loc de idei bune...Ideea bună aduce cuvântul... deşertăciunea sub cuvinte sturlubatice ce nu se leagă unul cu altul îi cangrena noastră... Le faux goűtest toujours le faux goűt!

Întâi şi întâi, până a nu ne arunca în bolboacele etimologiei şi ale purismului, făcut-am de-amănuntul catagrafia bogăţiei sau asărăciei limbii? Şi al doilea, câţi ne-am îndeletnicit cu chestii gramaticale şi cuvântale avut-am

deplinele ştiinţe cerşute de asemeneobiect...? Să nu ruşinăm fudulia nimăruia, dar sub chip de învăţaţi,multă neştiinţă se ascunde, mulţi au zvârlit în sistemele lor cuvinteosândite străine, care ar putea dovedi de o baştină mult mai românădecât baştina osânditorilor.
Când românii vor întorloca o societate serioasă, spre aşezarea şi dezbaterea chestiilor limbii, când vor pune pe izvod tot ce au, cândsocietatea aceea va încheia jurnal de toate cuvintele primite, indigenate, lepădate, înnoite sau învechite din ţările unde se vorbeşteromâneşte, când se va aşeza sintaxa şi ortografia nu după placulfieştecărui, dar după duhul istoriei şi a originilor neamului, atunciliteratura îşi va lua zborul şi va fi expresia neamului. Însă, ce va fişi mai de folos încă, până atunci, ar fi să vie în ciuda pedanţilor unsoi de Pascal, Racine să scrie în limba românească fie acea limbăpură sau pe slavonie în ţie, în ţio, în ţiune, în ciune, o carte de inimăşi de duh român... În acea zi pedanţii se vor şterge ca umbrele, cănimica nu omoară pedantismul ca o carte frumoasă, simplă, degust şi de idei.
Reacţia în contra apucării literaturii de astăzi trebuie să vie judecata şi gustul se vor isca în ziua aceea în care vom înţelege căliteratura este pâinea zilnică a unui neam. Într-acea zi se va ridicafurtuna împrăştietoare a pedantismului; puţine scrieri vor scăpa;acele scrieri sunt ale oamenilor care s-au oprit pe marginea prăpastieinovatorilor, fără însă să se îmbrace cu totul cu mantaua limbiipoporale, tocmai ca oamenii ce înot între două ape... Unii, deşi numai tălmăcitori ai ideilor şi scrierilor străine, şi-au pus încalesilinţa a le traduce într-o limbă limpede şi înţeleasă, în care sistemele nouă îşi arată urechile când şi când ca o pată neagră pe opânză albă. Sunt încă câteva scrieri care

dovedesc o presimțire demisia literaturii şi se deosebesc de operele pedanților prin o mişcare slobodă, o aducere aminte de obiceiurile limbii, şi prin urmare au oacție morală pe cititori, dar sunt rari... Totimea literaturii seamănăo mozaică a căria pietricele, nepotrivite în flori şi mărime, nu suntunite cu ipsos, toate literaturile cunoscute s-ar putea scula şi zice:"Pagina aceasta-i a mea; ideea aceasta, schimosită şi desfrumusețită,o cunosc; fraza cutare îi furată din operele lui Lamartine, lui Dumas, lui Hugo, lui Byron, fila atâta, rândul al 5-lea sau 6-lea".
Departe de a împiedeca studia antichității şi mai ales acea latină, noi am îndemna din tot sufletul, căci acea studie îi baza dritului nostru istoric. Însă de la studia literală la aplicația ei la stareanoastră este o prăpastie de şaptesprezece veacuri... Sunt mulți oameni dintre români care ştiu latineşte şi chiar numai latineşte; astanu-i de ajuns. Pe lângă latinească mai trebuie tactul care întorloacă trecutul cu ceasul de față, ca să le tălmăcească şi să înțeleagăduhul lucrurilor şi frământarea lumii. Învățații noştri latini s-auuitat în lumea nouă prin ocheana lumii vechi. Revărsarea popoarelor nouă a prefăcut pământul, hristianismul a prefăcut civilizația;rămâne numai a despica în interesurile şi civilizația de astăziînrâurirea vechimii şi măritişul ideilor, interesurilor popoarelor nouăcu tradițiile şi viața veche.
Deci pentru românie, Tacit, Ovid, Virgil sunt ciceronii ce ne vor tălmăci viața romană şi ne vor introduce în viața română... din eisă luăm ce este dreapta clironimie a noastră, ca să o adăogim laavutul nostru; iar restul nu-i al nostru, îi un legatum al omeniriiîntregi, un muzeu unde toți intrăm fără a putea lua nimic.

XIII

Cer iertare de descrierea aceasta lungă, cer iertare pentru nevoia în care m-am aflat de a spune de trei şi patru ori tot acele lucruri şi acele idei, şi câteodată într-unlimbaj ce-l hulesc. Aşa de nenorocită este plecarea literaturii române şi aşa de întunecată minteanoastră, că aceste principii elementare ce sunt în alte ţări o faptăvederată, de care nu se mai vorbeşte, ca şi de mişcarea pământului,seamănă a fi pentru noi lucruri din ceea lume; aiurea ar fi pedanteriesă zici că limba, literatura şi poezia sunt trei cuvinte identice aleuneia şi singură formulă... naţionalitatea. Pentru noi, înecaţi înpedantism, este o noutate îndrăzneaţă de a le rosti, vrednică dehula învăţaţilor şi legislatorilor Parnasului. După pilda lui Galilei,ce striga din închisoarea unde-l pusese pedanţii vremii de pe atunce:”pururea se mişcă”, voi striga din Moldova, ca să se audă pesteMolna, peste Milcov, peste Carpaţi: limbile domnilor I.L.P. şi altoranu sunt limba românească şi literatura de astăzi nu-i literaturăromânească.

O mare mâhnire simt; neologismul nesocotit aşa ne-a învălătucit, încât nu mai putem zice cele mai simple lucruri şi mai obicinuite,fără amestecare de vorbe străine: deprinderea noastră de limbi şide lexicoane străine ne-a tăiat la rădăcină cuvintele şi idiotismuladevăratei limbii

noastre, încât ne este mult mai uşor de a scri şivorbi franţuzo-româneşte şi italiano-româneşte, decât sadea româneşte;ne mirăm când un cuvânt român sau o locuţie pământeană picădin condeiul nostru. Cuvintele sunt ţăruşele, idiotismul este marca, iar stilul este naţionalitatea unei limbi. Mărturisesc neputinţamea, deşi am cercat a arăta rana noastră, rămânând cu nădejde căPascalii, Volterii, Cornelii, Racinii români viitori vor găsi şi limba şistilul român, care le-am prăpădit.

XIV

Am zis că studia înţeleaptă a vechimii este de neapărată nevoie şi mai zic o dată. Două influenţe ale societăţii antice sub chip dedoi oameni deosebiţi, ce se cheamă Virgiliu şi Ovidiu, sunt temelia caracteristică a aplecărilor românilor; deşi prefăcuţi de veacuri dupăduhul noului popor român, aceşti doi oameni înrâuresc poezia,obiceiurile, legislatura şi viaţa curată plugărească a neamului nostru. Ştiinţele, artele, religiile, precum şi limbile, au ieşit din sânulnoroadelor; în urmă au sosit poeţii, învăţaţii, ce nu sunt alta decâtculegătorii, păzitorii şi lăţitorii iscoadelor obşteşti... Aşa păstoriiau descoperit rândul stelelor şi al vremilor, aşa pescarii au începutplutăria, aşa babele s-au

îndletnicit cu buruienile de leac; aşa limba noastră făcută de popor s-a păstrat de el... Odată cu risipireaRomei se stinge civilizația în colonii; legioanele se ridică, învățații,care-s fricoşi ca şi alți oameni, deşi filozofi, părăsiră Dacia, şi rămânenumai poporul cel mic din sânge roman împrumutat în Italia, Galia şi Spania, cu o limbă felurită, ca şi sângele lui... Părăsirea Daciei de romani dădu noul popor pradă barbariei; de la al treileapână la al unsprezecelea veac, în care se mai liniştesc năvălirilepopoarelor, şi răsăritul Europei îşi ia o aşezare mai statornică; neamul român se mistuie sau de-abia se zăreşte în istorie când şi când.Însă în loc de a pieri, nenorocirile politice slujesc a întări neamul.Ele dezvoltă în urmaşii coloniilor o civilizație casnică, ce nu-i nicicivilizația Romei, nici barbaria hunilor, şi nasc limba, năravurile,duhul şi naționalitatea nouă română, pe risipurile agricole şi religioase ale societății vechi; un element nou, împrumutat oamenilordin Asia, adică păstoria, element prăpădit în Grecia şi Italia dupăpravila nevoită a propăşirii civilizației, se adaoge şi se tipăreşte înaplecările civilizației nouă a românilor. Aceste elemente se căsătorescşi produc o ființă nouă trecută prin botezul hristianismului.
O căutătură repede în obiceiurile, tradițiile şi idiomul românilor ne-a întări ideea şi ne-a statornici adevăratele principii istorice.Istoria limbii noastre îi cuprinsă în perilipsîn războaiele neamurilordin Țara Ungurească şi din Ardeal în 1848 şi 1849. Mai mult decâtnoi, care suntem interesați de-a dreptul în dezbaterea pricinii acestor sângeroase întâmplări, învățații străini au cercat a se sui până la pricina pricinilor, însă unii numai au presimțit adevărul, alții,mai ales franțujii, după obiceiul lor de a lega toată mişcarea omenirii de înrâurirea franceză, n-au văzut

alta în câmpiile ungureştidecât o urmă a gâlcevirilor filozofice şi revoluţionare ale Parisului.Nici o chestie de la 48 – la 49 n-a fost mai încurcată, mai sucită şimai împleticită de jurnalismul şi învăţaţii franţuji ca chestianaţionalităţilor.
Pe vremea aceea ieşise la iveală o geografie, o istorie, în care toate limbile, şi toate poveştile se loveau în capete, fără ca românii, slavii şi maghiarii să-şi poată cunoaşte idioamele,năravurile, numele şi ţara.
Ştiinţa oficială, ca şi jurnalismul, îneca fortuna noastră în fortuna Apusului, tot după acea fală franceză nemărginită, ce vedeFranţa în tot şi peste tot.
Limbile, numele popoarelor Răsăritului, duşmăniile ce le despărţeau, precum şi istoria lor, sunt necunoscute Apusului. De aceea jurnaliştii,învăţaţii şi diplomaţii se rătăciră, iar un român, un maghiar şi unslav, care-şi cunosc ţările lor şi inima neamurilor, vor găsi în elînsuşi cauza acestor războaie; întinderea ideilor moderne îi mărginităpe ţărmurile Dunării, îi mărginită în puţine capete din treptele demai sus; iar lupta a pornit din bordeie. Două rânduri dintr-un cântecdin Ardeal care ne-a îndrepta la izvorul întâmplărilor de la 48: Horia bea şi veseleşte,Ţara plânge şi plăteşte.
Războaiele neamurilor sunt cuprinse în aceste două rânduri. Nu am nevoie a face românilor monografia cântecului acestuia;feciorii acelor ce cântau pe la 1782 „Horia bea şi veseleşte”, ciobani de la Abrud, plugari şi feciori de popi, începură în 1848 războiul totcu acest cântec.
Cântece de asemene fire se cântă de 15 veacuri pemalurile Tisei, Dravei şi Dunării şi sunt prinţipul necunoscut alApusului.
Toată ideea politică şi socială a lui Koşut de a amesteca toate naţionalităţile Ungariei în singura naţionalitate

maghiară picăînaintea îndărăpniciei întemeiată pe poezie şi pe obiceiuri aromânilor şi a slavilor. Koşut îşi sprijinea sistema, ca toți făcătoriide sistemă, pe o logică ce i se părea dreaptă şi totodată cu putereadministrativă, cu tunuri şi cu ştandarul, adică spânzurătoarea.La logica lui Koşut, românii şi slavii opuneau altă logică şi ziceau:”dovedeşte-ne că limba ungurească îi mai frumoasă decât a noastrăşi vom vorbi ungureşte; dovedeşte-ne că-i mai cinstit a se chemaIanoş în loc de Ion sau Ivan, şi ne vom chema şi noi Ianoş”.

XV

Aşadar, fără a depărta în totul înrâurirea apusului în întâmplările lumii noastre, începutul lor este în noi. Legătura politică şi socialăa românilor, slavonilor şi maghiarilor au fost ura şi dritul istoric.Nimică nu poate tălmăci puterea urii neamurilor decât studiilenăravurilor, idiomurilor, tradițiilor şi muzicii fieştecărui neam;această studie cuprinde toată istoria, originile popoarelor, psihologia, literatura, prefacerea ideilor dintr-un neam în altul şi de la unneam la alt neam întemeind şi născând deosebire naționalităților.

Acea studie în scurt se cuprinde în poezie, în muzică şi în idiom; cucât popoarele sunt mai departe de civilizație, cu

atâta obiceiurile,tradiția şi poezia au mai multă putere.
Neamul român încă îi în faza tradițiilor. Să ne uităm la formele civilizației; întâi este familia ce se statorniceşte, al doilea familiace se preface în neam şi al treilea neamul în popor; cu neamul seîncepe limba şi poezia. În ziua când istoria se preface în cronică,poezia îşi întinde aripile şi zboară sau se preface în poezie literară.Spre a găsi dar temeiurile limbilor, îi de nevoie de a se întoarceînapoi şi a lua limba în gura celor ce au făcut-o, pentru că atunceeste expresia a neamului întreg, şi literatorii, sub pedeapsă de a sedepărta cu totul de originile limbii, sunt siliți la o asemenea studie.Să luăm, de pildă, un cântec vechi. Tradiția locului sau tradițiaomenirii, trecută din neam în neam, cântată spre ajutorința aducerii-aminte, cântecul acela trece din veac în veac, încărcându-se încălătoria sa de fapte şi de idei nouă, păstrând însă o formă rapidă,strânsă, totodată istorie şi poveste; căci limba obştească stă într-ocumpănă cu civilizația; poporul în toate treptele sale înfățişează ototime, unde toate nevoile, interesurile şi patimile se acufundă.Încet câte încet neamul se preface în popor sau nație; bogățiileparticularnice şi dignitățile îşi fac loc; treptele se deosebesc maitare; civilizația în marşa ei progresivă modifiază limba şi năravurile;istoria uită de unde a pornit, nu se mai amestecă cu tradițiile şi cunăravurile spre tălmăcirea faptelor; şi stă un minut la punctul acela unde viața tradițiilor se preface în viață istorică, şi limba,năravurile şi aplecările se întipăresc în sufletul unui neam. Tocmai(la) acel punct suntem astăzi; dacă vom călca sănătos şi dupălogică, vom avea limbă şi literatură, precum şi originalitatea noastră;dacă, dimpotrivă, vom alerga după visurile pedanților, vom rămâneîn patosul unde ne găsim.
În învățătura năravurilor, muzicii şi a poeziei ne vom putea

încredința de originile limbii noastre, de naşterea naționalității neamului român, de fireştile noastre aplecări şi de luptele ce coloniile romane au petrecut până a se preface în sfârşit din romani înromânii de astăzi. Dacă acea învățătură ne-a dovedi că elementulde baştină latin, elementele celtice şi mai târziu mongoale şi slave,amestecându-se, au dat viață unui nou neam, apoi latinismul purpică de la sine, şi vom fi încredințați că literatura trebuie să serazeme pe toate elementele care au intrat în limbă şi în neam.Latinii ne trebuie, cum am zis, ca o introducere în viața noastră.

CUPRINS